

Toplum ve Bilim Bu sayıda...	3
YUVARLAK MASA	
Olcay Akyıldız Zor zamanlarda üniversite: Kim için? Ne için?	5
Serdar Tekin - Göze Orhon - Nilgün Toker - Ömer Turan - Olcay Akyıldız - Polat S. Alpman - Ilker Aytürk - Tanıl Bora - Seda Altuğ - Burak Onaran - Eylem Ümit - Serdar Şengül - Menderes Çınar - Ebru Voyvoda	7
MAKALELER	
Serdar Tekin Bir krizin dilimizdeki emaresi: “Üniversite” ve “akademi” ayrımı üzerine	56
Göze Orhon “Hasan Tan ODTÜ’ye Rektör Olamaz!” Peki ya Melih Bulu Boğaziçi’ne?	68
Polat S. Alpman Üniversiteler, uyruklar, ejderhalar: Üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesi	77
Seçkin Sertdemir - Nil Mutluer - Esra Özyürek Neoliberal zamanlarda sürgün ve çoğulluk: Türkiye’nin barış için akademisyenleri	116
Mehmet Hayri Kırbaşoğlu AKP’nin yirminci yılında bir hasar tespiti: Siyasi popülizm pençesinde can çekişen ilahiyat akademiası	139
Ali Sipahioğlu Başka bir dünya onu merak etmekle başlar: Marshall Sahlins’in ardından	166
DEĞİNİ	
D. Çiğdem Sever Türkiye’de akademik özgürlük tarihi: Bir ileri, iki geri	185
Mehmet Kuyurtar Üzerine beton dökülmüş bir bölümde kalmak	198
SÖYLEŞİ	
Tanıl Bora Dayanışma akademileri deneyimi üzerine: Yücel Demirer ve Yasemin Özgün ile söyleşi	206
Tanıl Bora “İktisatçılar ile diğer sosyal bilimciler aynı dili konuşmaktan giderek uzaklaştılar”: Fikret Şenses ile söyleşi	225
KİTAP ELEŞTİRİSİ	
Mehmet Ertan Aleviliği özneleştirmek	244
SERBEST KÜRSÜ	
Halil Ecer - Ege S. - Ebru Tutkal - Özge Can Özgenç - Özün Ayça Umucu - Vedat Semiz	249
ABSTRACTS (İngilizce özetler)	
	274

Toplum ve Bilim

ÜÇ AYLIK DERGİ

KAPAK: Seda Mit
KAPAK FOTOĞRAFI: Can Candan

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR
YEREL SÜRELİ YAYIN

ISSN 1300-9354

KURUCU EDITÖRLER
Asaf Savaş Akat
Sencer Divitçiođlu

İMTİYAZ SAHİBİ
İletişim Yay. Gaz. Basın San. ve Tic. A.Ş.

TÜZEL KİŞİ TEMSİLCİSİ
Tuđrul Paşaođlu

YAYIN YÖNETMENLERİ
Nilgün Toker
Yüksel Taşkın

YAZI KURULU
Olcay Akyıldız, Polat S. Alpman
Seda Altuğ, Eylem Ümit Atılgan
İlker Aytürk, Menderes Çınar
Asena Günal, Burak Onaran
Göze Orhon, Serdar Şengül
Serdar Tekin, Ömer Turan
Ebru Voyvoda, Sibel Yardımcı

YAYIN DANIŞMA KURULU
İsmet Tanıl Bora
Ayşe Buđra
Ahmet İnsel
Huricihan İslamođlu
Orhan Koçak
Semih Sökmen

SORUMLU YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ
Kerem Ünüvar

YAZI İŞLERİ MÜDÜR YARDIMCISI
Kıvanç Koçak

YAYIN SEKRETERİ
Aybars Yanık

KAPAK VE
SAYFA DÜZENİ TASARIMI
Ali Artun
Ümit Kıvanç
Özlem Özkal

KAPAK
Seda Mit

UYGULAMA
Hüsnü Abbas

OFSET HAZIRLIK
İletişim Yayınları

BASKI VE CİLT
Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.613 38 46

E-MAIL ADRESİ
toplumbilim@iletisim.com.tr

İLETİŞİM YAYINLARI · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3,
Seyhan Apartmanı, Harbiye Mahallesi,
Elmadag, Şişli 34367 İstanbul
Tel. 212.516 22 60-61-62
Faks: 212.516 12 58

Toplum ve Bilim'de yayımlanan makaleler,
ISI Database'de yer alan *Sociological Abstracts*,
Social Services Abstracts ve *Worldwide Political
Science Abstracts* indeksleri ve *Political Science
Complete* (EBSCO) tarafından taranır.

Üniversiteler, uyruklar, ejderhalar: Üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesi

Polat S. Alpman

Özet: Türkiye'deki yükseköğretimin tarihsel gelişimi üniversiter alanın özerkleşmesini desteklememiş, meslekî ethosun ve akademisyen habitusunun gelişmesine olanak sağlamamıştır. Darülfünun ile başlayan bu sürecin gelişimi dikkatle izlendiğinde, Türkiye'deki yükseköğretimin devletin ideolojik aygıtı olmakla sınırlandırılmayacağı, bunun ötesine geçerek politik otoritenin temsil edildiği ve yeniden üretildiği bir mekân olarak düzenlediği öne sürülebilir. Üniversiter alanın özerk olması gerektiğini dile getiren ve üniversiter alanı "evrensel akıl" idesiyle tanımlayan görüşler, alanı kuran politik ilkeyi bu görüş üzerinde inşa eder. Bu yaklaşım üniversiterliğin meslekî değerlerini ve itibarlarını, kamusal sorumluluklarını ve haklarını politik bir ilke üzerinden tanımlamak yerine bunu idealleştirmektedir. Oysa modern ulus-devlet egemenlikleri altındaki üniversiter alanın özerk olması gerekip gerekmediği politik bir konudur. Bu çalışma, Türkiye'deki üniversiter alanın özerkliğini kuran ilkeyi politikleştirmek gerektiğini ve bunun ilkesinin akıldan çok yurttaşlık hakları olduğunu öne sürmektedir.

Anahtar sözcükler: Akademisyen, devlet, özerklik, üniversite, yurttaşlık.

Giriş

Entelektüel emeğin ve uzmanlık eğitiminin kolektif mekânı olarak üniversiteyi düşünmeye değer bir mesele olarak ele almanın ne anlamı olabilir? Aslında bu soruyu pür anlamda "Faydası nedir?" olarak değil, Türkiye'de böyle bir meseleyi, düşünme konusu haline getirmek için uygun koşullara sahip olup olmadığını sorgulamak için dile getiriyorum. Bu soruyu farklı bir biçimde de sorabiliriz: Türkiye'de üniversite üzerine düşünmenin merkezinde üniversite kurumu ve yükseköğretimin niteliği yer alabilir mi? Türkiye'de üniversitenin düşünme nesnesine dönüşmesinin önünde ciddi engeller var. Bu nedenle soruyu yeniden biçimlendirip "Türkiye'de üniversite üzerine düşünmek, ne üzerine düşünmektir?" şeklinde sorabiliriz. Böylesi bir soruyu cevaplamının epey güçlük içerdiği

tahmin edilebilir. Yine de sosyal antropolojinin metodolojisinden ilhamla, “evin içi”nden bakmanın getirdiği olanakları kullanabiliriz. Böylelikle adına üniversite denilen somut binalar, avlular, koridorlar, odalar ve pandemi döneminde başlıca eğitim-öğretim materyaline dönüşen online araçlar dışında kalan meslekî deneyimler, hiyerarşiler, konumlanmalar, otoriteler ve bunlar etrafında örülen eşitsiz-anomik ilişkiler ve bütün bunların örgütlenerek ürettiği zihniyet üzerine düşünebiliriz. Bunu yapabilmek için öncelikle bir alan olarak üniversite diye bir uzamı varsaymak zorundayız.

Üniversiter alan kavramı, üniversiteyi *görece* kendi yasalarıyla hareket etme kabiliyetine sahip otonom/özerk/muhtar bir uzam olarak ele alabileceğimizi öne süren literatürle yakından irtibatlı. Alan kavramı bir bütünü oluşturan konumları, o konumlarda yer alan failleri, failler arasındaki ilişkiler sayesinde hareket eden bütünü tanımlar. Aşırı farklılaşmış modern toplumun anlaşılması ve açıklanması için herhangi bir alanın kuralları, hareketi, işleyişi ve alana özgü güç biriktirme (sermaye) türü arasındaki ilişkiyi incelemek gereklidir. Her alan kendine özgü çıkarılara göre düzenlenir ve alandaki konumlar arasındaki mücadele bu çıkarılara göre belirlenir. Alanın içerisinde var olan güç ilişkilerinin neden olduğu tahakkümün üretimi ve yeniden üretimi, eleme ve içirme mekanizmaları, yönetim ilişkileri, alanı dönüştürme kapasiteleri ve bu ilişkilerin diğer alanlarla örgütlenme biçimleri bütünü anlamaya yönelik yapısalcı bir girişim olarak yorumlanabilir. Tüm ezoterik inanç sistemlerinde var olan makro-mikro kozmoloji benzerliğiyle oluşan *bütünlük* analogisi, toplumu makro kozmos olarak kavrayıp toplumda gerçekleşen sanatı, bilimi, siyaseti, dini ya da hukuku makroyla benzeşik olan mikro kozmoslar olarak kavramayı içerir. Bu kozmolojik yaklaşım, makro kozmostan görece özerk olan mikro kozmosların iç-dış hareketini sosyal bilimlerin inceleme konusuna dönüştürür (Bourdieu, 2015: 62-63).

Bu çalışmada üniversiter alan ifadesiyle bilimsel otoritenin inşa edildiği ve merkezinde alana içkin güç/iktidar ilişkilerinin yer aldığı, toplumdaki eşitsizlik biçimlerinin belli bir içerik ve görünüş içerisinde temsil edildiği ve kendi itibar ekonomilerini, seçkinlik ve geçerlilik kriterlerini üretmeye muktedir üniversiteler sistemini kastediyorum. Bu sistemin yatay ve dikey olarak kendine özgü sermayeler ürettiği, bu sermayelerin elde edilmesi için gerçekleşen alan içi mücadeleleri ve bu sermayeler üzerinde tekel kurma girişimlerini ise *bilimsel otorite* mücadelesinin bir bileşeni olarak yorumluyorum. Bu nedenle, alandaki akademik üretimin belirleyiciliğini düzenleyen mekanizmaları ya da kamu-vakıf/şirket üniversiteleri ile merkez-çevre/taşra üniversitelerine mensup olmayı, sosyal bilimler-doğa bilimleri kadrolaşmasını, yurtiçi-yurtdışı lisans/lisansüstü derecelerine sahip olmayı, dahil olunan/olunamayan akademik ağları ve benzeri ayrımları ve bunların ürettiği konumlanmaları, alana özgü mücadeleleri ve bunların niteliğini, işleyişini, yeniden üretimini açıklamayı hedeflemiyorum. Bu çalışma, bu tartışmaları doğrudan içermiyor. Bunun yerine, Türkiye’deki üniver-

siter alanın kurucu ilkesini ve bunun sosyopolitik dinamiklerini tartışmayı hedefliyor.

Çalışmada Türkiye'deki Darülfünun deneyimiyle başlayan yükseköğretim sürecini ve üniversiter alanı platonik, mistik ya da romantik üniversite ideasıyla tasarlayan pratik ile üniversiter alanı "kendisi olmak" dışındaki işlevlerin aracı olarak düzenleyen politik irade arasındaki uyum nedeniyle Avrupa deneyiminden görece farklı olduğunu öne sürüyorum. Bu konuyla ilgili konumumun yanıltıcı olmamasını dilerim. Avrupa'daki yükseköğretim ve üniversiteleşme deneyiminin küresel etkisi ile üniversiter alanın Avrupa'daki özerkliğini birbirinden ayırmak gerektiğini düşünüyorum. Üniversiter alanın oluşmasını sağlayan meslek ethosunun Avrupa dışındaki deneyimlerini tartışmak elbette ufuk açıcıdır, ancak Türkiye'de yükseköğretimle ilgili düşünmek, yükseköğretimi bir mesleki ethosun ve kendi alanının meselesi olarak ele almak ve bunun siyasetini yürütmek genellikle üniversiter alanın dışında gerçekleştiği için üniversite çoğu zaman kendinde olmayan anlama ve değere sahipmiş gibi gösterilebilmektedir. Günümüzde, ve başta Türkiye özelinde, bunun da sınırına geldiğimizi düşünüyorum.

Son olarak bu yazıda konu edilmemesine rağmen buradaki tartışmaya neden olan şeyin Türkiye'deki siyasal alanın, tahakküm mekanizmalarının ve siyaset tekniğinin radikal değişimi olduğunu eklemek gerekir. Bu değişim, üniversiter alandaki sorunları derinleştirmemiş, onlara farklı bir görünüş ve içerik kazandırarak üniversiteyi politik otoritenin istisnai rejiminin gösteri arenasına dönüştürmüştür. Bu nedenle farklı ilişkiler yoluyla ve herhangi bir statüyle üyesi, bileşeni ve ortağı olunan ya da hegemonik kapıkulu terminolojisi ile ifade edilecek olursa "iltisaklı" olunan ve bu nedenle içinden bakmanın mümkün olduğu bir "ev" olarak tarif edebileceğimiz üniversitenin, son yıllarda *yeniden* hak ihlalleri içeren bir yere dönüşmesine neden olan gelişmeler, olaylar ve düzenlemeler üniversite ve üniversiter alan üzerine düşünmeyi zorunlu hale getiriyor. Bu düşünme pratiğinin üniversiter alan üzerine refleksiyon içermesi gereklidir, ancak savunma üzerine düşünmeyi de içermesi kaydıyla. Türkiye'deki üniversitelerde yaşananlar hatırlandığında, "bir daha asla" diyebilmek için neyin, nasıl ve kime karşı savunulacağını da düşünmek gerekir. Çok kısaca ve belli başlı bazı olayları, tanığı olduğumuz bazı hadiseler hatırlatmak istiyorum.

Bariş Akademisyenleri'nin "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" isimli bildiriye imzalamalarının (11 Ocak 2016) ardından onlara yönelik başlayan kampanyayı hatırlayalım. Başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Başbakan Ahmet Davutoğlu ve üst düzey siyasetçilerin, bürokratların verdikleri tepkilere ek olarak, rektörler, üniversite senatoları, yönetim kurulları tarafından yapılan açıklamalar... Siyasetçiler bir yana ama alanı temsil etmesi beklenen kurumların ve kişilerin bu kadar ivedi bir biçimde ve apaçık siyasi yönlendirmelerle tavır almalarına, büyük bir istekle buna katılmalarına neden olan dinamikleri

anlamak zor değil ama utanç verici. Burada iktidara destek vermek ya da ideolojik bir ortaklıktan daha etkili olanın, politik tahakkümün üniversite alana hâkim olduğu, üniversite yönetimlerini partileştirdiği ve bu sayede alanı kolaylıkla düzenleyip hareket ettiği öne sürülebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, diğer birçok alan gibi üniversite alana da müdahale etmek ve onu düzenlemek için aradığı fırsatı bulmuş olduğunu ifade etmekten çekinmediği gibi bunu elinden gelen en sert biçimde de icra etti. Başbakan Davutoğlu ise onunla aynı dalga boyunda hareket edip söz üretirken Erdoğan'ın sert tonunu ve retorliğini biraz daha aşağıda tutmaya gayret ediyordu. İktidar blokunun kitleselleştirmek istediği duygu durumunu ifade eden açıklama, dönemin yeni kanaat önderlerinden birinden geldi: "Vatan evlatları" diyordu, "... sizleri çocuklarımızın ve eşlerinizin yanında öldürmeyeceklerdir. İntikamlarını dahi MÜSLÜMAN TÜRK'e yakışır bir şekilde alacak ancak sizlerin kanlarıyla duş yapmayı da unutmayacaklardır. ... Tekrardan söylüyorum; OLUK OLUK KANLARINIZI AKITACAĞIZ VE AKAN KANLARINIZLA DUŞ ALACAĞIZ."¹

"Teröre lanet" adı altında mitingler düzenleniyor, tarikat müridi genç mollar dua ve niyazlarla bu mitingleri açıp kapatıyordu. Fethullahçı cuntanın darbe girişimi (15 Temmuz 2016) sayesinde ortaya çıkıveren "Yenikapı Ruhu" ile kolaylıkla kurulan Erdoğan-Bahçeli cephesi, kanun hükmünde kararnamelerde yer alan isim listeleriyle sağlık, emniyet, ordu, örgün eğitim gibi alt alanları Fethullahçılardan "temizlemek" için seferber olduklarında varılan uğraklardan biri rejim değişikliği (Bahçeli'nin ifadesiyle *Türk Tipi Başkanlık*) oldu. Darbe girişiminden sonra ikinci bir sosyal travmaya dönüşen gece yarısı KHK'ları ve binlerce kişinin üniversitelerdeki kadrolarından bu şekilde ihraç edilmeleri –ki bunların içerisinde başta Barış Akademisyenleri olmak üzere, "idare" ile anlaşmayan demokrat akademisyenler, Eğitim-Sen üyeleri, AKP-MHP hattının siyasal çizgisini benimsemediği bilinenler ya da mesai arkadaşları tarafından ihbar edilen öğretim elemanları ve üniversite çalışanları vardı– Türkiye'deki üniversite alanının dönüşümünü tarife gerek bırakmaksızın açıklamaktadır. Rektörlerin, pek demokratik olmasa da, alanın üyeleri için görece işlevsel olan seçim ve ata-

1 Bu cümlelerin sahibi olan Sedat Peker, Türkiye'de tanınan bir suç örgütü lideri. Ergenekon davası sanıklarından olan Peker, tahliye edildikten sonra AKP-MHP blokunun yılmaz savunucularından birine dönüştü ve "hayırsever saygın iş insanı" haline geldi. Bir eliyle bozkurt, diğer eliyle Rabia işaretini yaparak verdiği pozlar hızla dolaşıma girdi. Hayırsever saygın iş insanı olarak kabul edildiği dönemde Peker "Suça ortak olmayacağız" diyen akademisyenlerin de kanını istedi", *Diken*, <https://bit.ly/38K4vZZ>, 13 Ocak 2016). Bildiriye imza atan akademisyenlerin şikâyeti üzerine açılan dava ise Peker'in beraat etmesiyle sonuçlanmıştı, gerekçesi ise kimsenin öldürülmemiş, kimsenin kanyıla duş alınmamış olmasıydı ("Sedat Peker'e 'oluk oluk kan'dan beraat", *Gazete Duvar*, <https://bit.ly/3l70SCb>, 13 Temmuz 2018). Kısa bir süre önce yurtdışına çıkan Peker, Türkiye'de devlet-mafya-siyaset-ticaret dörtgeninde gerçekleşen bazı suç eylemlerine ilişkin iddialarıyla gündeme geldi. Geçen süre içinde dengeler değişmiş olsa gerek ki, Peker'in yeniden "organize suç örgütü lideri" olduğuna karar verilip onunla birlikte 63 kişi hakkında gözaltı kararı verilmiş ("5 ilde operasyon: Sedat Peker hakkında gözaltı kararı", *Gazete Duvar*, <https://bit.ly/3elkIHM>, 9 Nisan 2021).

ma yöntemi de bu dönemde değiştirildi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan üniversitelerde yapılan rektör seçimlerinin üniversitelerde huzursuzluğa neden olduğunu ifade edip rektörleri tümüyle kendisi atamaya karar verdi.

Bir diğer hadise 2010 senesinde Davutoğlu'nun mihmandarlığında ve aliyyü-lala temennilerle faaliyete giren ve İslâmcı muhitlerdeki münevverler tarafından gururla anılan Şehir Üniversitesi'nin kapatılmasıdır. Davutoğlu AKP'den ayrılıp yeni parti kurduktan sonra Şehir Üniversitesi'nin kapatılmasının anlamı, Türkiye'deki İslâmcılık siyasetinin önemli kazanımlarından biri kabul edilen üniversitenin siyasi rekabet uğruna kolaylıkla harcanabilmesidir. Pek etkisi olmasa da az sayıda Şehirli öğrenci, üniversitenin bu şekilde el değiştirmiş olmasını bir haysiyet meselesi sayıp buna açıktan itiraz ettiler. Asıl dramatik olan, böylesine kültürel ve sembolik yatırım yapılan ve üzerine epey retorik boca edilen *Şehir'li Olmak* hikayesine ne Şehir'den ne de Davutoğlu dışındaki İslâmcı-muhafazakâr siyasetçi ve aydından ciddi bir itirazın gelmiş olmasıdır. Hatta bu üniversitede akademisyenlik yapan bazı hocaların Şehir Üniversitesi kapatıldıktan sonra "bu işe girmemiz hataydı" dediği yönünde söylentiler de dolaştı.

Son olarak "Boğaziçi Üniversitesi'nde rektör olarak aktarma hayaliyle yaşadım çok uzun süredir. Şu anda bu noktaya geldiğim için bu hayalim gerçekleştiği için çok memnunum," diyen birinin, Melih Bulu'nun başarı dolu hikâyesi var.² Boğaziçi Üniversitesi hem Türkiye'de üniversiteye en yakın kurumlardan biri olduğu için hem de sosyopolitik tarihi ve devletle kurduğu ilişki diğer üniversitelerden farklı olduğu için önemli. Boğaziçi neredeyse her olağanüstü dönemde bir biçimde alan içerisindeki varlığını ve görece özerkliğini korumayı başarmış bir üniversitedir. Epey piyasacılık değeriyle yüklü olsa da "üniversite işletmeciliği" diye bir şeyden bahsedilebilecekse, Boğaziçi Üniversitesi'nin bunu başarıyla yerine getiren bir idari geleneği ve kapasitesi olduğu söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir işletmeci olan Bulu Bey'i o makama layık görmesi tesadüf olmasa gerek. Ancak bu atamanın ertesinde akademisyenlerin ve öğrencilerin hem hükümete hem Bulu Bey'e hem de bu hoyrathğa karşı sergiledikleri direnç ve direniş, bir sürecin son halkalarından biri olarak kabul edilebilir. Türkiye'deki üniversitelerin siyasi nedenlerle yozlaştırılması karşısında yaşanan çaresizliği aşmaya yönelik girişimlerin dağınıklığına karşın ürettikleri itiraz, Boğaziçi sürecinde cisimleşmiş gibi görünüyor.

Bayağı meritokrasinin yükselişi

Yükseköğretim Kurumları 2020 Yılı Uzaktan/Karma Eğitim Faaliyetleri Kalite Güvencesi Durum Raporu'nun verdiği bilgilere göre, "... yükseköğretim kurum-

2 M. Bulu'nun protestolarla ve kendisiyle ilgili yaptığı açıklamalardan biri için bkz. "Boğaziçi'ne rektör olma hayaliyle yaşadım, istifayı düşünmüyorum", *Independent Türkiye*, <https://bit.ly/3eNDSXi>, 3 Şubat 2021.

ları uzaktan/karma eğitim süreçlerinde iki temel öğretim yaklaşımından” yararlanmış. “Bunlar: Geleneksel öğretim anlayışına dayalı (sunuş stratejisini merkeze alan, öğrencinin pasif olduğu)” ve “Öğrenci merkezli (araştırma/fikir geliştirmeye dayalı, öğrencinin aktif olduğu) öğretim strateji ve yöntemler” olarak ifade edilmiş. Buna göre Türkiye’deki üniversitelerin yüzde 71’i (yazıyla yetmiş bir) öğrenci merkezli öğretim stratejileri ve yöntemleri yaklaşımlarını kullanmışlar (YOKAK, 2021: 15). Bu rapor pandemi nedeniyle “uzaktan eğitim” denilen deneyin sonuçlarını ölçmek için yapıldığı esnada sosyal medyada polis şiddetine uğrayan üniversite öğrencilerinin görüntüleri dolaşıyordu.³ “Öğrenci merkezli” eğitim-öğretim faaliyetinin ne olduğu hususunda uzlaşmaya varılacak olursa, böylesi bir yükseköğretim düzenlemesinin eğitim-öğretim faaliyetlerini nasıl etkileyeceğini tartışabiliriz. Ancak raporun detaylarından ve parantez içindeki “araştırma/fikir geliştirmeye dayalı, öğrencinin aktif olduğu” ifadesinden anlaşılabilen pek bir şey yok. Yine de Türkiye’deki üniversite eğitiminin niteliğini ve içeriğini hesaba katmadan, sadece “öğrenci merkezli” ifadesinin kullanılmasını bile şans saymalıyız. En azından yükseköğretimin muhataplarından biri olarak talebelerin de hesap edilmesi ve onları, endoktrine edilecek birimler olarak ele almaması neoliberalizmin hegemonik söyleminin böylesi bir işe yaradığını da gösteriyor. Yine de bu söylemin arkasında sahici bir dönüşümün olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Bilindiği üzere konvansiyonel eğitim kültürü ve bilgi üretme prosedürleri neoliberal politikalar nedeniyle radikal bir değişime uğradı ve eğitim alanındaki birçok norm, gelenek ve teamül sona erdi. Üniversiter alan, yeniden düzenlenen piyasanın kurallarına göre hareket etmesi beklenen ve üretim biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gereken alanlardan biriydi⁴ ve küresel ölçekte deneyimlenen bu eğilim, üniversiter alanı büyük ölçüde yeniden düzenledi. Türkiye’de bu eğilimi en iyi tanımlayan sıfat tamlaması “bacasız fabrika”dır. Aslında bir baca olmadığı gibi bir fabrika da yok ama üniversitelerin kurulduğu yerlerdeki ticareti hareketlendireceği, şirketlerin “vakıf” adı altında kendi üniversitelerini açarak yükseköğretimi ticarileştireceği, böylece kamusal eğitimden piyasalaşmış eğitime geçileceği anlatılıyordu. Üniversitenin bir tür ticaret-haneye dönüşmesiyle birlikte akademik etkinliğin sanayiye ve sermayeye hizmet eden, onunla iş ortaklığı yapması gereken bir “sektör” olarak sunulduğu

3 1 Şubat 2021 tarihli haber: “Boğaziçi Üniversitesi’ne polis girdi: 159 gözaltı”, *Cumhuriyet*, <https://bit.ly/31HbGOw>; 1 Nisan 2021 tarihli haber: “Boğaziçi eylemine sert müdahale: Polis yerlerde sürükleyerek gözaltına aldı”, *Cumhuriyet*, <https://bit.ly/3uhv54l>

4 Konuyla ilgili epey kapsamlı bir literatür var. Örneğin yükseköğretim sisteminde küresel model olarak kabul edilen California Üniversitesi Modeli’nin neoliberalizm karşısındaki gerilemesine ve 1960’lardan sonra yükseköğretimin adım adım eşitsizliği yeniden üreten bir sistem olarak örgütlenmesine ilişkin tarihsel ve sosyopolitik değerlendirmeler için bkz. (Marginson, 2016: 121-192). Ayrıca üniversiter alan özelinde diploma-piyasa ilişkisi, akademik emeğin küresel ölçekte dönüşümü, üniversitelerin girişimcilğe teşviki ve yeni teknolojiler karşısında entelektüel/akademik emeğin işlevi ile ilgili bkz. (Collins, 2019: 66-71; 2002: 23-46; McSherry, 2001; Slaughter ve Rhoades, 2000: 73-79; Slaughter ve Leslie, 1997).

nu biliyoruz. Sanayi-üniversite işbirliği olarak dile getirilen bu “ortaklık” aslında üniversitenin piyasanın ihtiyaçlarının tespit edilmesi, piyasaya gerekli olan bilgi ve becerinin talebelere edindirilmesi ve işverenlerin yatırım alanlarını geliştirmekten sorumlu ARGE vazifeli olarak yeniden düzenlenmesiydi. Bu yeni düzenlemeler nedeniyle yukarıdaki raporda bahsi geçen “öğrenci merkezli öğretim stratejileri ve yöntemleri” planlamasının merkezinde –gerçekten he deflense bile– öğrencilerin, akademisyenlerin, üniversitenin ya da bilginin, bilimin, eleştirinin ve hatta düşünmenin yer alamayacağını, üniversitenin tarihsel ve sosyopolitik anlamını ve işlevini büyük ölçüde yitirdiğini ve bacasız fabrikadan söz edilecekse, bunun sadece uzman derecesi ve diploma imal eden bir fabrika olduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi-üniversite işbirliği retorikleriyle sınırları çizilmek istenen üniversiter alanı tanımlayan kriterler ve özellikler sadece bu çerçeve içerisinde gelişmedi. Bu süreç üniversiteyi piyasanın talepleri doğrultusunda yeniden yapılandırırken akademisyenlere de büyük ölçüde güvencesiz, istikrarsız ve enformel çalışma koşulları dayattı. Akademisyenler neredeyse piyasanın beklentileri doğrultusunda bilgi ve beceri üretme sorumluluğunu üstlenen, takip, denetim ve kontrol araçlarıyla üniversiter kimliğini yitiren, örgütsüz, emeğiyle birlikte statüsü de değersizleştirilen, “beyaz yakalı” olduğuna yönelik anlatılar eşliğinde sınıfsal konumunu yadsıyan ve bütün bu dönüşümlere rağmen üniversiteyi ve mensubu olduğu alanı –eleştiri bir yana– düşünmenin bile konusu haline getirmek istemeyen, geçicilik duygusuna sıkışmış kişilerin yığın halinde biriktiği mesleksiz ve zümre bile olamayan bir kütleye dönüştü. Ben ve benim kuşağım, mensubu olmak için onlarca sınava ve mülakata girip defalarca reddedildiğimiz, siyasi-dinî-kültürel patronajları, üçüncü kuşaktan akrabaları, hemşericiliğe varan nepotizmleri ve türlü engelleri aşmayı başarıp nihayet sözleşmeli kadrolar bulduğumuzda ise alana ilişkin herhangi bir normun ve geleneğin olmadığı, mesleğe ilişkin ethosun, herkesi bağlayan ortak bir edebin/adabın bulunmadığı bir alanda yer aldığımız gerçeğiyle karşılaştık.

Türkiye’deki üniversite üyelerinin önemli bir kısmının meslek üzerinden örgütlenme deneyimi ve kapasitesi belki de hiç gelişmediği için mesleğin etik ilkeleri kolaylıkla aşındırılıp meslekî niteliğe ilişkin kriterler bütünüyle üniversiter alan dışındaki güçler tarafından belirlendi. Buradaki örgütlenmeyi, sendikalaşmak değil, daha çok Avrupa üniversitelerinde örneği görülen ve üniversiteyi özerk/otonom bir alan haline getiren meslek üyelerinin, kendi mesleklerine ilişkin değerlerini ve bu değerler yoluyla meslekî itibarlarını korumayı hedefleyen örgütlenme pratiği ve geleneği üzerinden okuyorum. Bunu da bir ideal model olarak değil, tarihsel ve sosyopolitik deneyimin uğraklarından olarak ifade ediyorum.

Türkiye’deki üniversiteleşme deneyimi ise devletin üniversiter alanın özerklik talebini tehdit olarak kabul ettiği, üniversiteyi her zaman teyakkuz halinde

izlediği, bunu vazife olarak bellediği ve nihayetinde fakülte, hatta meslek yüksekokulu kantinindeki toplu içecek alımlarına müdahale edecek kadar merkezi-
leştirdiği bir deneyim. Sadece idari ve mali yönetimin değil, kuruma kabul, me-
zuniyet, derece kazanmak gibi tümüyle alan içerisinde yer alan her aşamayı be-
lirlemeyi amaçlayan bir denetleme, onaylama ve kontrol sürecinden söz edile-
bilir. Üniversiter alanın bu kadar merkezileşmesi ve özerkliğinin kendi dinamik-
leriyle oluşmaması, beraberinde birçok yozlaşmayı getirdi. Nihayetinde üniver-
siter alan içerisinde merkeze ve merkezdeki iktidar ilişkilerine uygun olarak ge-
liştirilen politik eylemler ödüllendirilirken, aksi pratikler bastırıldı. Böylelikle
çalıntı (intihal) ya da hiçbir akademik değeri olmayan lisansüstü tezler saye-
sinde üniversiter alana ait unvanlara sahip olmayı başaran ve (kelimenin gerçek
anlamıyla çoğu) lümpen olan kişiler, artan üniversite sayılarına da bağlı olarak,
alandaki niceliksel bir egemenlik elde ettiler. Bu kişiler meslekî değerlerle ve ilke-
lerle bağdaşması mümkün olmayan ve genellikle endokrinasyon vazifeli olar-
ak politik otoritenin alan üzerindeki egemenliğinin temsilcilerine dönüştüler.

Buna, apartman üniversiteleri ile akademik ve idari kadroları iş ortakları, ak-
rabalar, tanıdıklar, komşular ile doldurulan üniversiteleri; her üniversiteye ila-
hiyat, her kadroya ilahiyatçı yerleştirmenin olağanlaşmasını; akademik değeri
olmadığı gibi *piyasada* da hiçbir değeri ve anlamı olmayan ofset diplomaları;
her bütçeye uygun ve her konuda satışa hazır sertifika pazarlamacılığını; “pro-
je kovalamak” gibi yeni bir iş kalemi edinmiş, kimsenin okumadığı ve çoğu za-
man *predator* olduğunu bildiği dergilerde puan toplayabilmek için yayın yap-
mak ve içerisinde eleştirel hiçbir nitelik barındırmayan dersler vermek dışında
herhangi bir meslekî pratiği kalmamış, kendi alt-alanında üretken olmaktan da-
ha çok sinizmin konforuna sığınmış, meslekî güvencesiyle birlikte meslek onu-
runu, statüsünü ve etkisini yitirmiş –ve nihayetinde hangi şehirde olursa olsun–
birçok açıdan ve büyük ölçüde taşranın zihinsel ufkuyla sınırlanmış üniversite-
nin zihin emekçileri olan akademisyenleri ekleyebiliriz.

Bu nedenle içinde bulunduğumuz yüzyılda üniversiter alanın, kamusal ala-
nın⁵ yeniden üretilmesine herhangi bir yerden müdahil olma olanağı bulunma-
dığı gibi –Türkiye ve benzer ülkeler özelinde– iktidarların politik hegemonya
arayışlarının ideolojisini tahkim etmekten imtina ettiği ya da “kendisi için üniver-
site” pozisyonunu korumakta direnç gösterdiği anda yeniden düzenlenme-
si, fiilen parçalanması ve her türlü cebirle hizaya sokulması, üniversitenin için-
de barındırdığı kendi idealine ilişkin olası potansiyelin (örneğin merakın, eleş-
tirinin, gerçeğin, değişimin...) kendiliğinden açığa çıkmasından duyulan kor-
kudan kaynaklanmaktadır. Oysa mevcut şartlar altında “kendisi için üniver-
site” diye bir şeyin mümkün olmadığı, olamayacağı ve dahası üniversitenin ge-

5 *Kamu* kelimesini toplumu, daha doğrusu yurttaşlar topluluğunu ve yurttaş olmasalar bile bir-
likte yaşayan hemşeriler topluluğunu içerecek genişlikte kullanıyorum. *Kamusal alan* kavramı-
yla devlet ile yurttaşların ve hemşerilerin keşiştiği müşterek uzamı kastediyorum.

çen yüzyıldaki işlevini büyük ölçüde yitirdiğini biliyoruz. Burada bir paradoksa dikkat çekmek gerekir. Üniversiteye politik otorite yoluyla egemen olmak isteyen her pratik başarıya ulaştığı anda, üniversite işlevini yitirir. Bütün otoriter ya da neoliberal iktidarlar üniversiteden ideolojik tahkimat bekler, buna zorlar. Ancak kendi otoritesini yitiren üniversite, bir başka otoritenin tahakkümü altına girdiğinde işlevini yitirir. Dolayısıyla tarih boyunca hukuk, din, siyaset, ekonomi ve benzeri sosyal alanların bileşkesinde yer alan bir kurum olarak üniversiteye yönelik idealleştirmenin iki cephesi de, yani üniversiter alanın mahdumları ve onu boyundurukları altına almak isteyen siyasal-iktisadi, sosyal-kültürel alanların egemenleri hedeflerine ulaştıkları anda “üniversite” denilen şeyi yitirmiş olmaktadır. Bu nedenle üniversiteyi toplumdaki ve sosyal alanlardan soyutlayarak, ona metafizik nitelik atfetmek, üniversitenin siyasallığını ve bu nedenle de toplumsallığını göz ardı etmek, kendisinde olmayan bir işlevi (örneğin pür arı/saf/evrensel bilginin mekânı ya da kilisenin/sarayın tefçisi olmak) ona yüklemek anlamına gelir. Oysa üniversite, kurum olarak toplumdaki, daha doğrusu yaygın ve egemen kanaatlerden (*doxa*) uzaklaştığı ölçüde ve güç odaklarıyla arasında kendiliğinden gelişen mesafeyi koruyabildiği sürece var olması (tersi durumda da ortadan kalkması) muhtemel bir kurumdur.

Universitas kelimesinin etimolojik hikâyesi, onu yeniden konumlandırmak için işe yarayabilir. Ortaçağ Latincesindeki *uniuersus* (-versus) bir bütün haline gelmek; bir tümlük olarak birleşmek ve tekilliğin (*singularity*) karşıtı anlamına gelir; *universālis* (ünivesel/evrensel) sözcüğünden türetilen *universitas* kelimesi tüzel kişilik, birlik, öğrenci ve öğretim üyelerinin haklarını korumak üzere kurulan meslek örgütü, lonca anlamına geliyordu (Partridge, 2006: 2206). *Universitas* bütün, devlet, şirket ya da kurum anlamına da gelir ve elbette öğrenmenin *evrenselliği* fikrini içermektedir (Weekley, 1921: 1570). *Üniversite* kelimesi ise eğitim ve öğretime adanan kişilerden oluşan meslek örgütünün ismi olan ve *Muallimler ve Âlimler Birliği* anlamına gelen *Universitas Magistrorum et Scholarium* ifadesinin kısaltması olarak 14. yüzyıldan günümüze geliyor. Bugün üniversite kelimesine yüklenen anlamlar ve işlevler ise 13. yüzyıldan günümüze kadar devam eden evrimsel bir gelişmenin ürünüdür. Üniversitenin hukuki konumu ve yapısal organizasyonu ise Avrupa’daki sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin bir ürünü olarak gelişti. 18. yüzyıla kadar bir meslek birliği olarak, kilise ve devlet ile doğrudan çatışmadığı sürece, tüzel kişiliğini koruyabildi ve kendini yönetme imtiyazını büyük ölçüde sürdürdü (Grant, 2005: 15).

Bu nedenle Avrupa’daki birçok üniversite ulus-devletleşme sürecine rağmen kamusal ödevleri gereği ücretsiz eğitim hizmeti sunmaktadır ve vergilerle finanse edilmelerine rağmen idari, mali ve akademik olarak devletten özerk kalabilmeyi başarabildiler; elbette bu özerklik bir imtiyaz ve bu imtiyazın arkasında ilgili devletlerden daha uzun bir geçmişe sahip olmanın getirdiği sosyal ve kültürel sermayenin etkisine ek olarak, üniversiter alanı kuran sosyopolitik dinamik-

ler yer alıyor. Avrupa tarihi içerisindeki siyasal ve ekonomik buhran dönemlerinde ve statükolar aniden yerle bir olduğunda ya da belirsizlikler ve öngörülemez gelişmeler kıtanın üstüne çöktüğünde bile üniversiteler, kamusal alanın etkili bileşenlerinden biri olarak varlıklarını sürdürmeye büyük ölçüde devam etti. Bununla birlikte Avrupa'daki üniversitelerin meslek örgütü olarak kurulmasının üniversitelere özel bir uygulama olmadığını, yükseköğretimin toplumdaki belli bir ihtiyacı karşılamak üzere ve belli koşullar altında gelişerek ortaya çıktığını hatırlayalım. Ortaçağ dünyasında üniversitelerle benzer işlevleri yerine getirdiği varsayılan medrese pratiği ise bizzat devletler tarafından ve sosyopolitik mücadelenin aracı olarak kurulmuştu.⁶

Besim F. Dellaloğlu (2020: 99-115) hem *Poetik ve Politik* isimli ansiklopedi girişiminde hem de *Gazete Duvar*'da peşi sıra yazdığı üç yazıda kültürel kamusal alanın alanı olarak üniversite meselesini, medreseyi de hatırlatarak tartışır. Dellaloğlu'nun analizine göre modern anlamıyla üniversite kendi öğrencisinin gelişimini hedefler ve bilimlerin (*sciences*), araştırmaların, uzmanlıkların ve meslek edinmenin mekânıdır. Üniversite içerisinde icat edilen bütün unvanlar bir uzmanlık nişanesidir ve kendinden başka bir şey göstermez. *Akademi* ise toplumun tümünün iyiliğini gözeten, iyi yurttaş yaratmayı hedefleyen ve "kültürel kamusal alanı" inşa eden kurumdur. Bu nedenle akademi, bilimden farklı olarak beşeri çalışmalar (*humanities*) ve incelemeler (*studies*) yoluyla gerçeği değil, iyiyi üretmeye ve çoğaltmaya çalışır. Üniversiteli uzman ile akademik *persona* arasındaki fark ethosa ya da değerlere ilişkin bir farktır.⁷

Dellaloğlu'na göre (2020: 109) üniversiter alanın "genetiğinde sivillik vardır, sokak vardır. ... üniversitenin kültürel olarak inşa ettiği kamusal alanda pişen bire-

6 Medreseler, Arapların 7. yüzyıldaki genişleme politikalarının ve İslâm mezhepleri ile ekollerinin kendi aralarındaki mücadelelerin bir sonucu olarak 11. yüzyılda ortaya çıktı. Bu açıdan bakıldığında medreselerin daha erken dönemde ortaya çıkması beklenirdi. Bir yükseköğretim kurumu olarak medreseler Nizam'ül Mülk tarafından, başta Bağdat olmak üzere çeşitli şehirlerde kurulabildi. Nizamiye Medreseleri'nden önceki tedrisat işlerinin evlerde, camilerde, bazı zengin kişilerin tasarrufuyla oluşturulan dersliklerde gerçekleştiği ifade edilmektedir. İslâm dininin farklı Arap toplulukları arasındaki siyasal egemenlik mücadelelerine göre farklı yorumlanması medreselerin ortaya çıkmasında belirleyicidir. Müslüman topluluklar arasındaki dinî görüş farklılıkları aynı zamanda siyasi görüş farklılığı anlamına geldiği için *kılıç* ile *kalem* arasındaki mesafenin medreseler ortaya çıkana kadar çok kısa olduğu söylenebilir. Siyasal çıkar farklılıklarının dinî yorum farklılıkları olarak kendini göstermesi sonucunda ortaya çıkan çeşitli fikhî, kelâmî ve itikadî mezhepler, ekoller, bazı dar gruplar ve mistik cereyanların hepsi siyasal iddialar ve talepler içeriyordu (Tibawi, 1962; Taşdemirci, 1988: 269-278; Karamustafa, 2020: 35-50). Medreseler bu siyasal konumlanmanın ideolojik araçlarından biri olarak kurumsallaştı. Özellikle Fatımlar devleti, Bâtını hareketler ve Şii'lik ile mücadele etmek, medreselerin varlığını ve müfredatını belirleyen başlıca nedenlerdi (Tibawi, 1962: 225-238; Talas, 2000). Sonuç olarak lonca ve meslek örgütü niteliğine sahip olan, uzmanlık eğitimi vermek amacıyla oluşturulan ve uzmanlık payesi verme imtiyazını elde etmiş olan üniversite ile endoktrinasyon amacıyla kurulan ve başlıca motivasyonu diğer dinî (siyasi) yorumlarla mücadele etmek olan medreseler, Sünni mezhepler arasında birlik ve beraberlik sağlamayı, Sünnilik dışındaki yorumlarla da sosyopolitik ve kültürel alanda mücadele etmeyi hedeflemekteydi. Bu nedenle medreseden alınan *icazet* ile üniversiteden alınan *diploma* biçimsel olarak birbirine benzese de anlamları farklıydı.

7 B. F. Dellaloğlu, "Akademik ve üniversiter disiplinler", *Gazete Duvar*, 25 Şubat 2021, <https://bit.ly/2OfsDN0>. Benzer bir ayrım için bkz. (Bourdieu, 2016: 64-65).

yi daha sonra ulus-devlet kendisine yurttaş” haline getirecektir. Avrupa’da “bi-rey, toplum ve kamu üreten eğitim” üniversiter alanın Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyet süreci içerisinde herhangi bir öneme ve karşılığa sahip olmaması, Dellaloğlu’nun analizinden hareketle söyleyecek olursak,⁸ eğitimin “akademik” bir nitelik içermemesi ile devletin modernleşme aceleciliğinin çakışması, meslekî uzmanlık ile yükseköğretimin birbiriyle özdeş hale getirilmesiyle sonuçlandı. Böylece üniversite eğitiminden geçen kişiler herhangi bir kamusal zihne, daha doğrusu böyle bir yatkınlığa sahip olmayan uzmanlar olarak sosyal alanlara dahil oldular. Devletin muasırlaşma ve kalkınma ajanı/aracısı olarak gördüğü uzmanlığı bayağı/yalın meritokrasi ile sınırlandırması, üniversiter alanın sınırlarının “meslek okulu” olarak daraltılmasını kolaylaştırdı. Böylelikle Türkiye’deki üniversite deneyimi, üniversiter alandaki bilimsel otorite ilişkileri ile değil, kaçınılmaz olarak değeri sürekli aşınan diploma vermek ve neredeyse tümüyle ortadan kalkan liyakatle sınırlı olageldi.

Bu yaklaşımı Nilüfer Göle’nin *Mühendisler ve İdeoloji* (1998:105-177) kitabındaki analizlerle birlikte değerlendirebiliriz. Türkiye’deki siyasal alanda etkileri uzun süre hissedilen mühendisliğin, meslekî uzmanlık ve teknokratlıkla üstünü örttüğü acelecilik, Cumhuriyet’in muasır dünyaya yetişme aceleciliği ile benzer motivasyonlara dayanır. Bu nedenle teknik anlamda hendese (ölçme) uzmanlığı olan mühendislik, siyasi ve bürokratik güç kazandıkça siyasal ayrışmaları subjektif değerlere indirgeyen, ekonomik, sosyal, kültürel farkları önemsizleştiren ve hesaba gelmez şeyleri hesaba getirmek için çabalayan “toplum mühendisliği” pratiğini içermeye başladı. Bir anlamda, Türkiye’deki üniversite deneyiminin oluşturduğu liyakat rejimi, uzmanlık payesi verdiklerine toplum mühendisliğini sürdürme ve takip etme misyonunu da vermekteydi. Bu nedenle “birbirinden çok farklı görünen siyasi ideolojilerin ardında yatan ortak payda mühendislik ideolojisidir” (Göle, 1998: 11). Mühendis, Cumhuriyet’in aradığı “uzman” tipini tanımladığı için uzun yıllar yatırım yapıldı, her üniversitede fakültesi kuruldu. Türkiye’de teknik bölümlerden mezun olanların devletin ihtiyaç duyduğu uzmanlar ordusunun neferleri olarak düşünölmeleri ve bilhassa mühendislerin, sadece teknik konularda değil, toplumla ilgili meselelerde de etkili ve seçkin uzmanlar olarak hem bürokrasi hem de siyaset ve yöneticilikte girişimcilikleriyle ön plana çıkan bir zümreye dönüşmeleri, üniversiteye yüklenen modernleştirici ve kalkınmacı bilimcilik misyonunun bir sonucu oldu. Bu nedenle üniversiteden meslek sahibi olarak mezun olan uzmanlar, devleti “taşayan” ama toplumun kendi dinamikleriyle gelişmesine, daha “iyi” bir toplum haline gelmesine herhangi bir katkı sunamayan ya da bunun alanını inşa edemeyen, hatta kendisini ve meslektaşlarını bile bu “iyi”ye yönlendiremeyen zümrelerin mensubu olarak kaldılar. Bunun anlamı bayağı meritokrasinin siyasal alan da dahil olmak üze-

8 B. F. Dellaloğlu, “Türkiye’de yükseköğretimin soykütüğü”, *Gazete Duvar*, 4 Mart 2021, <https://bit.ly/3t684RR>.

re, bir üstbelirlenim olarak kendi zihniyet formunu dayatmasıydı. Ne yapacağını bilen, ancak yaptığı/yapacağı şey üzerine nasıl düşüneceğini bilmeyen bu uzmanlar, Türk sağının çoğunlukçuluğa dayalı popülist demokrasıcılık retorisiyle nutuklar attıklarında ya da var güçleriyle modernleşmeye kahrettiklerinde bile modernist-kalkınmacı uzmanlık ethosunu sürdürmeye devam ettiler.

Üniversiter alanın özerkliği meselesi, bayağı meritokrasinin egemenliği altında talep edilemediği için özerkliğin kim için ve kime karşı talep edildiği neredeyse hiçbir zaman gerçekçi bir tartışmanın konusu haline getirilemedi. Devletin zaten büyük bir ciddiyetle desteklediği ve önem verdiği uzmanlar toplumu hedefinin gerçekleşmesi için üniversiter alandan elini çekmesi gerektiğine ilişkin ciddi bir kamusal tartışma olanağı ve dahası bu tartışmanın muhatapları da yoktu. Yine de Avrupalı bir ideal olarak ve biraz da ezberden tekrarlanan bu özerklik bahsinin arkasındaki politik motivasyonları göz ardı edemeyiz. Çünkü Türkiye'deki üniversite tecrübesinden ve üniversiter alanın inşasından bahsedildiğinde, bahsedilen şey –iki anlamıyla da– “devlet meselesi”dir. Kendi meslek örgütlerini ve hukukunu üretebilmiş, hatta kendi kampüslerinde mahkemeler ve hapishaneler bulunan Avrupa'daki üniversite deneyimiyle (Dellaloğlu, 2020: 105-115), tümüyle politik aparat ya da ideolojik aygıt olarak tecesüm eden Türkiye üniversiteleri, çok sınırlı bir kamusal alan içerisinde ve geç modernleşmenin sendromlarını taşıyarak tecrübe ediliyordu. Bu tecrübenin nasıl yorumlanması gerektiği başka bir çalışmanın konusu, ancak bu alanın inşasına giden süreçteki Darülfünun deneyi ya da teşebbüsü, yükseköğretimin siyasal dinamiklerini tartışmak ve üniversiter alanın politik ilkesini yeniden düşünmek için bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Seksen yedi yıl süren bir teşebbüs: Darülfünun

Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı zamanda kırsalda dolaşarak askerleri silahaltına alan bir grup vatansız İngiliz kadınının Oxford'u da silip süpürdüğü ilgili ... bir hikaye vardır. Ana caddede içlerinden birisi, Thucydides'in Yunanca metnini okumakta olan Oxford akademisyen cübbesini giymiş bir öğretim görevlisine meydan okur. “*Sen Batı medeniyetini kurtarmak için şu an ne yapıyorsun genç adam?*” diyerek bir yanıt talep eder kadın. Akademisyen boyunu gösterircesine ayağa kalkarak burnundan aşağıya bakar ve şu yanıtı verir: “*Madam, Batı medeniyeti benim!*” (Pelikan, 2015: 175).

Mehmet Ö. Alkan (2008: 9-84) Türkiye'deki siyasal değişimler ve gelişmeler ile eğitim alanında yaşanan düzenlemeler arasında paralellik gözetilmesinin gerekli olduğunu ifade eder. Siyasal alanda yaşanan değişimler eğitim alanına yansıtılarak kalıcılaştırılmak istendiği için Tanzimat ile Cumhuriyet arasındaki dönemde yükselen siyasal görüşler ve siyasal değişimler eğitim kurumlarının yönelimini ve biçimini de belirlemiştir. Alkan'a göre hem siyasal hem de eğitim açısından bu “son dönem Osmanlı tarihi Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutî-

yet olmak üzere üç ana dönemden” oluşur ve bu dönemler içerisinde Tanzimat “o güne dek dinsel otoritelerin tekelindeki eğitimin devlet yönetimine ve denetimine alınması”nı hedeflediği için önemli bir kırılma olarak kabul edilmelidir. Modern eğitimin camii ve mescidin dışına çıkması, rüştiye (ortaokul) ve sonrasında mektep ismiyle medrese yörüngesinin dışında seyretmesi ve yeni açılan muallim mekteplerinden yetişen kişilerin modern eğitim kurumlarında vazifelenmesi, geleneksel seçkin zümrenin üyesi olan hoca ile yeni yükselen modern meslek sahibi olan muallim arasındaki gerilimi inşa etmiştir. “Medrese eğitim konusundaki değişime ilk tepkisini bir üniversite (Darülfünun) kurulması sırasında vermiş, ulemadan bazıları ‘Medrese kılığı mı var?’ diyerek girişimi eleştirmiştir” (Alkan, 2008: 15).

Darülfünun’un medrese-üniversite arası bir deney, belki de bir geçiş formu olduğunu söyleyebiliriz. Ziya Gökalp’in 1 Temmuz 1933 tarihinde *Muallim* dergisinde yayımlanan “Maarif Mes’elimiz II” makalesi Darülfünun’un ne olduğuna ilişkin belirsizliklerin halen devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dahası bu makalenin yayımlandığı tarihten bir ay sonra Darülfünun kapatılacak ve 1 Ağustos 1933 itibarıyla ilk üniversite olan İstanbul Üniversitesi açılacaktı. Yine de Gökalp’in makalesi yükseköğretim meselesine ilişkin hedefin ne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Gökalp’in maarif meselesinden anladığı şey “milli ma’rifetler” vücuda getirecek “milli varlık” olarak toplumun terbiyesidir.⁹ Gökalp’e göre (1981: 165) bu terbiye yukarıdan aşağıya doğru intikal eder. Bu nedenle yükseköğretim kurumunun müşahhas örneği olan Darülfünun’daki “muallimler yeni İlmî hakikatler keşfine çalışan âlimler” olarak kabul edilmeli “... ve tedrislerinde serbest bırakılmalıdır. Talebe de hayatını hasbî [karşılıksız] olarak ilme hasretmiş hakikat aşıkları addedilerek tederrüste [ders almada] hür bırakılmalıdır. Bu hürriyeti gerek muallimlerden ve gerek talebeden bir kısmı suistimal edebilir; fakat bundan zarar edebilecek kendileridir. Millet birkaç iyi muallim ile birçok iyi müteallim [talebe] kazandığı için onlara, beyhude sarf ettiği meblâğlara acımaz”.

Akademik dokunulmazlığı ve özgürlüğü şart sayan Gökalp’e göre devletin yükseköğretimle ilgili vazifesi ise gerekli olanakları, araçları temin etmektir. Devlet “karar yahut irade ile kanun yaptığı gibi ilim yapamaz; ilim ancak hakikat âşığı olan hasbî âlimler tarafından yapılabilir”. Devletin görevi bilim insan-

9 Gökalp’in 1 Haziran 1917 yayımlanan ve maarif meselesiyle ilgili eleştirilerini içeren ifadeler, dönemin yükseköğretim ve eğitim arayışlarını göstermesi bakımından da ilginçtir: “Türkiye’yi diğer ülkelerden ayıran hususî bir hal var: Başka milletlerde en seciyeli ve ahlâklı kimseler tahsilde en ziyade ileri gitmiş fertler arasından çıktığı halde, bizde ekseriyetle bunun aksi vâki oluyor. Türkiye’de vatan için en muzır adamlar medrese yahut mektepten nasip alanlardır. İlân-ı Meşrutiyetten beri gördüğümüz birçok vakıalar bu paradoksal hakikati teyit etmektedir. Bu vakıalardan çıkan netice şudur: Türkiye’de medrese ve mektep, terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seciyesini bozuyor. Bizi diğer milletlerden ayıran bu hususiyetin sebebi nedir? Bence bunun bir tek sebebi var: Bu sebep diğer milletlerin maarifi, millî mahiyette olduğu halde bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır” (Gökalp, 1981: 151).

larının geçimini sağlamak (medar-ı maişet), ders araç gereçlerini temin etmek (vasıta-i tedris) ve hayatlarını bilime adanmaları (ilme vakf-ı hayat) için uygun koşulları sağlamaktır. Gökalp'e göre âlimlik mesleğini ticaret için yapanlar talebelerden karşılık bulamaz, talebeler de ancak "ilim aşkına malik olan muallimlerden istifade edebilir". Tıpkı ticarete olduğu gibi bilimde de rekabet asıldır ve faydalıdır, talebeler istedikleri kişiyi seçmelidir ki, muallimlerin ne kadar başarılı olup olmadıkları ortaya çıksın. "Alman muallimleri Avrupa'da darülfünunun üç esasa istinat ettiğini beyan ettiler: 1) ilim, ilim içindir, 2) Hürriyet-i tedris [ders verme hürriyeti], 3) Hürriyet-i tederrüs [ders alma hürriyeti]. Bizim de darülfünunun müceddeden [yeniden] tesisinde bu umdeleri esas ittihaz etmemiz [kuralları temel almamız] lâzım gelir." Darülfünun'da idari ve ilmi işler de birbirinden ayrılmalıdır. Bu ayrım, her şeyden önce muallimlerin statüsünü yükseltmek için gereklidir:

Bir memlekette muallimler sınıfına içtimaî bir kıymet verilmezse ilim de haiz-i kıymet olamaz. Muallimlerin teşrifatta da [protokolde de] mevkileri ve memurin-i mülkiyenin bazı derecelerine muadil mevkiiyle kaim rütbeleri olmalıdır. Muallimler maş ve mevki itibariyle ne kadar yükselirse memlekette ilmin kıymeti de o kadar teza-yüt eder [artar]. Bir mevkie kıymet verirken ona lâyık kimselerin mevcut olup olmadığı araştırılmamalıdır (Gökalp, 1981: 168).

Gökalp'e göre biyolojide ihtiyaçların uzuvları yaptığı gibi mevkiler de kendilerine "layık olan adamı yaratır". Bu genel çerçeveden sonra Gökalp Darülfünun'un "millî maarifi tesise çalışan bir fabrika" olduğunu ifade eder. Darülfünun'u kökleri yukarıya, dalları aşağıya doğru büyüyen ve meyveleri hiç tükenmeyen cennetteki Tuba Ağacı'na benzetir. "Fakat bu Tuba Ağacının tepesi akademi değildir. Çünkü akademi tesis etmez, muhafaza eder. Millî maarifin müteşekkil olmadığı bir memlekette akademi tesis etmek köhne maarifetleri muhafaza ederek millî harsın ve millî hayat-ı İlmiyenin teşekkülüne mâni olmak neticesini husule getirir. Hayat-ı İlmiyenin inkişafı [gelişimi]" için Maarif Nezaretî'nin ivedilikle yapması gereken şey, yükseköğretim mensuplarının birbirleri ile temas edebilecekleri, fikirlerini çarpıştırarak hakikate ulaşabilecekleri bir "Muallimler Klübü" kurması, böylelikle önce bu kulüp kapsamında millî etkinlikler düzenlemesi, sonra da uluslararası kongrelere katılmaya teşvik etmesidir (Gökalp, 1981: 161-169).

Burada önemli olan iki hususun altını çizmek gerekir. Bunlardan ilki "hürriyet" ve "klüp" ile ilgili. Gökalp'in yükseköğretimin niteliğine ilişkin sahip olduğu çerçevenin Avrupailiği, yani millî harsın tecellisi için gerekli olan medeniyet ufkunu "hürriyet" gibi bir ilkeye bağlamış olması önemlidir. Gökalp'in bu konudaki özgüveni de dikkate değer, çünkü ona göre hürriyet ilkesi, bazı âlim, muallim ve talebeler tarafından suiistimal edilse bile devletin korkmasına, endişeye kapılmasına gerek yoktur, bu kişiler kendiliklerinden elenecek ve yük-

seköğretim mesleğinde (kulübünde) barınamayacaktır. Kulüp ise kültürel kamusal alan inşasının önemli bir adımı olarak kabul edilebilir. Bu yönüyle bir iç disiplin, meslekî ethos ve özyönetim için gerekli olan kolektif iradenin bu tür etkinliklerle sağlanabildiğini düşünmektedir. Avrupa deneyimindeki *Universitas*'ın, meslekî birlikteliğin gelişimine uygun olarak, böylesi bir kulübün meslekî kriterleri, geleneği ve normları oluşturacağını varsayması ve bu girişimlerin maliyetinden devleti mesul tutması önemlidir. İkinci husus ise makalenin yayımlandığı tarihtir. Darülfünun deneyinden ya da teşebbüsünden vazgeçildiği ve yükseköğretim özerkliğinin tartışma konusu bile olmaktan çıkacağı bir dönemde bu makalenin yayımlanmış olması, Cumhuriyet dönemindeki üniversite fikrinin bilgisizlikten ya da alışkanlıktan değil, tümüyle politik bir tercih olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Bu politik tercihi ve devamındaki gelişmeleri tartışmak için Darülfünun teşebbüsüne biraz daha yakından bakmak gerekir.

Darülfünun, Osmanlı Devleti'nin uzman ihtiyacını gidermek ve yüksek eğitim ihtiyacını karşılamak için kurmaya çalıştığı modern eğitim kurumunun adıydı; Fenlerevi, Fen Okulu diye sadeleştirebiliriz. Avrupa'daki üniversiter alanın oluşmasında ve üniversitelerin kurumsallaşmasında sosyopolitik ve ekonomik dinamikler yer alıyordu, oysa Osmanlı Devleti'ndeki bürokratların modern eğitime geçme konusundaki çabaları, büyük ölçüde köksüzdü, neredeyse tümüyle siyasi kararların ürünüydü ve herhangi bir ekonomik, politik, sosyal ve kültürel karşılık üretmiyordu, bu nedenle de genellikle tabela değiştirmekle sınırlıydı. Darülfünun girişimi de benzer bir sürecin devamı olarak ortaya çıktı.

1846 senesinde kurulmasına karar verilen Darülfünun'da "her nevi ilim ve fen öğretilip-öğrenilecek", beşeriyetin kemâlatını (faziletini, olgunluğunu) tamamlamak için "bütün ilim ve fenler okutulacak" ve Osmanlı Devleti'nde vazife almak isteyenler bu okulun mezunları arasından seçilecekti. Süreç pek hızlı ilerlemez ve okuldaki ilk ders 1863 senesinde verilebilir. İki sene sonra, 1865 yılında okulun binası Maliye Bakanlığı'na devredilir. 1869 senesinde ise *Darülfünun-i Osmani* adıyla yeniden kurulur. Bu kez Fransız eğitim sistemini uygulamayı hedefleyen yeni Darülfünun'un idari yapısı ve müfredatı da belirlenmiştir. Buna göre hukuk, felsefe ve edebiyat, fen ve matematik şubeleri olacak ve eğitim üç yıl sürecektir. 1870 senesinde açılan okul 1873 senesinde tekrar kapanır. 1874 senesinde, bu kez *Darülfünun-ı Sultani* adıyla yeniden kurulur. Mühendislik ve hukuk şubelerini içeren okul, modern hukuk eğitiminin yapıldığı ilk yüksek eğitim kurumudur, ancak o da 1881 senesinde kapatılır. Son olarak 1900 tarihinde *Darülfünun-ı Şahane* adıyla ve fen, edebiyat ve ilahiyat şubeleriyle yeniden açılan okul 1933 senesine kadar kesintisiz olarak eğitim faaliyetine devam eder ve 1913 senesinde *İstanbul Darülfünunu* ismini alır (Görgün-Baran, 2012: 13-17; Dölen, 2010).¹⁰ Darülfünun'un üniversiteye muadil bir kurum olduğu ifade edilse de bu benzerliğin niyetle ve gayretle sınırlı kaldığını, bir yüksekög-

10 Ayrıca bkz. "1453'ten günümüze İstanbul Üniversitesi", <https://bit.ly/3bP82rD>

retim kurumu olmakla birlikte üniversite idealini paylaştığını söylemek zordur. Gerçek anlamda üniversite ismini ve biçimini 1933'ten sonra elde edecektir, nitelikle ilgili tartışmalar ise o dönemde de devam eder.

Darülfünun özelinde dikkat çekici olan hususlardan biri, II. Meşrutiyet sonrasında, özellikle 1919 senesinde yapılan kapsamlı yasal düzenlemelerle yükseköğretim kurumunun özerkleşmesinin temellerinin oluşturulmasıdır. Arslan ve Selçuk'a göre (2008: 350-51) bilimsel özerklik yasayla tanınmış ve yasada açıkça ifade edilmemesine rağmen özerk bir idari yapı kurulmuş ve "Darülfünun'daki en yetkili yönetici olan Emin'in bütün öğretim üyeleri tarafından, fakülte reislerinin ise fakülte öğretim üyeleri tarafından seçilmesi ve Maarif Nezareti'nce tasdik edilmesi esası" yasada yer almıştır. Yazarlara göre "serbest üniversite" fikri Tanzimat'tan beri hedeflenmesine rağmen uygulanamamış, nihayet "II. Meşrutiyet döneminde tekâmül ederek 1922'de özerk bir yapıya kavuşmuştur". Bu özerkliğin epey görel olduğunu not edelim. Nitekim, Darülfünun heyeti ile Maarif Vekâleti yetkilileri tarafından yapılan müzakereler neticesinde yasayla teminat altına alınan bilimsel özerklik ya da "ilmi muhtariyet ve fikri hürriyet" in ancak idari ve mali özerklik ile temin ve tesis edileceği hususunda görüş birliğine varılmış olsa da daha ileri bir aşamaya gidilemedi.

Bilimsel ve görece idari özerkliğine rağmen Darülfünun'dan "ümit edilen verim" alınmaz. Buradaki "verim" kelimesi ile kastedilen uzmanlardır. Cumhuriyet yönetimi, 1922 senesinde tüzel kişiliğine kavuşmuş olan Darülfünun'u 1929 yılına kadar dikkatle izler ve nihayet o sene ıslah edilmesi gerektiği konusunda karar verip çalışmalara başlar. Yeni iktidar seçkinlerinin yükseköğretimi önemsedikleri konusunda kuşku yok. Yapılan tartışmaların ve konuyla ilgili detayların hülasasından çıkan sonuç, Darülfünun'un, seksen yedi yıl süren bu deneyin ya da teşebbüsün sonlandırılmasına¹¹ ve 1933 senesinde ilk üniversite kurulmasına karar verilmesidir.

11 Darülfünun'un kapatılmasının başlıca nedenlerinden biri bilimsel olarak kendisinden beklenen vazifeleri yerine getirememesi olarak gösterilir. Ayrıca yükseköğretim işlevinden beklenen nitelikli Cumhuriyet "persona"sını üretememekte, yeni kurulan devletin ihtiyaçlarına uygun bir eğitim verilemediği gibi muallimlerin ve âlimlerin önemli bir kısmında inkılâplara karşı bir mesafenin sezildiği de anlaşılmaktadır. Bazı hocaların devletçiliği yeteri kadar benimsemedikleri "liberalizm ve hukuk-ı esasiye [Anayasa Hukuku] softlığı" gibi gerici eğilimlere sahip olmaları ile hocaların bir kısmının yaşları nedeniyle değişime kapalı olmaları da buraya eklenmektedir. Bir de yeni kurulan devlet açısından Darülfünun'un kadrolarını işgal eden bu kişilerden çok daha etkili ve bilgili kişilerin kendilerine kadro bulamaması gibi gerekçeler gösterilmiştir. Bir diğer gerekçe ise bazı hocaların Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimine destek vermesi ve partide görev almalarıdır. Hatta "1931'de yapılan seçimlerde Darülfünun'un CHP'yi desteklememesi iyi karşılanmaz ve bunun için Darülfünun eleştirilir" (Arslan ve Selçuk, 2008: 356). *Cumhuriyet* gazetesi muharrirlerinden Ali Süreyya Bey'in -bağlamından kopartmak pahasına alıntılıdığım- şu ifadesi durumu özetlemektedir: "Darülfünun'un yeni tarih cereyanını layikile kavrayamamış olduğu görülmüştür" (Dölen, 2010: 76). "Yeni tarih cereyanı" ile kastedilen, kadim olduğu keşfedilen Türk soyunun tarihidir, ancak kavranamamış olan mesele yeni devletin dili, hedefleri, talepleri ve beklentileri ile Darülfünun'un alışkanlıkları ve yatkınlıkları arasındaki giderilmesi zor olan boşluktur, bu da onların tasfiye edilmesiyle halledilir. Müderris, muallim, müderris muavini ve muallim muavininden oluşan akademik kadronun yaklaşık yüzde 60'ı, ki müderrislerin yaklaşık yüzde 70'i, muallimlerin ise yüzde 60 ile asistanların tümü (yetmiş üç kişi) tasfiye edilir (324-325).

Görüldüğü üzere üniversite, bir *universitas* olarak kurulmadığı ve idari, mali ve bilimsel özerkliğe sahip olmadığı gibi hem rektör hem de dekanlar doğrudan Maarif Bakanlığı tarafından atandı. Öğretim üyelerinin bu merkezileşmeden pek memnun olmadıkları, hatta 1938 senesinde “bizzat üniversite yönetimi[nin] özerklik konusunu gündeme getirmeye” başladıkları anlaşılmaktadır. Ancak, dönemin en etkili isimlerinden Maarif Vekili Hasan Âli Yücel üniversitenin özerkliğine karşı olduğunu açıkça ifade eder. Bu tutumunu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna, yani çok partili döneme geçileceği anlaşılınca kadar sürdürür ve bu nedenle üniversite özerkliğine ilişkin hiçbir çalışma yapılmaz (Arslan, 2013: 41-42). Yücel'in üniversitelerin özerkliğine karşı olmasının nedeni bunu gereksiz bulmasıdır; üniversitelere zaruret halinde müdahale edildiğini, “üniversitenin ‘adı muhtar olmadığı halde fiili bir muhtariyetle idare edilmekte’ olduğunu” ve demokrasinin haklar-ödevler dengesi gerektirdiğini söyler. Dolayısıyla üniversiteler için “fiili muhtariyet” yeterlidir. Ancak 1946 senesine gelindiğinde bizzat Yücel tarafından Meclis'e sunulan *Üniversite Kanunu* (Bora, 2021: 257) ile bu tutumunu değiştirdiğini ilan eder. Yücel'e göre bilim, hürriyet ister ve bu bir “bedahet” halinde ortadadır ve konuşmasına bu apaçık gerçeği ifade ederek başlar.¹² Artık Darülfünun teşebbüsünün neden olduğu başıbozukluk giderilmiş, üniversite bir kurum olarak tesis edilmiş ve geriye onun hürriyetini hakkıyla tanımak kalmıştır. Çok partili döneme geçişin ve demokrasi rüzgârının estiği hürriyet heyecanının bir kazanımı olarak kabul edilebilecek bu kanun ile fiili özerklikten hukuki özerkliğe geçen üniversitelerin ve öğretim üyelerinin “ilmî muhtariyet ya da fikrî hürriyet” hakkına sahip olup olmadıkları ise kısa sürede anlaşılacaktı.

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, Avrupa deneyiminin üniversite alana ilişkin değerlerinin ve ideallerinin neredeyse hiçbirini içermez, tanımaz ve herhangi bir güvence sağlamaz. Bir yandan özerklik getirir, akademik özgürlük ile ilgili ifadelere yer verir, diğer yandan bu özerkliğin ve özgürlüğün kullanılmasını

Özetle “ilmî muhtariyet” ve “fikrî hürriyet” gibi hakların merkezinde yükseköğretimin niteliği ya da Platonik bilgi ideası değil, devletin somut –elle tutulacak kadar somut– bağımlılık, tabiiyet ve itaat talebi yer alır. Belki buna Cumhuriyet rejiminin kendini modernliğin ve bunun “doğal” bir sonucuymuş gibi bilimin ve gerçeğin temsilcisi olarak sunduğunu da ekleyebiliriz.

- 12 Yücel, Kanun ile ilgili şunları söyler: “... Yüksek huzurunuzda sunulmuş bulunan bu kanun tasarısı Türk bilim hayatında, ve Türk üniversitelerinde yeni bir inkişafın, ilerlemenin müjdecisi olacaktır; kanaatleyle önünüze gelmiş bulunuyorum. ... Bu kanun bir ana prensip, bir de köklü usul, metod ihtiva ediyor. Bütün maddeleri bu iki nokta etrafında toplanmış sayılabilir. Ana prensip üniversitelerin özerk olmasıdır, üniversitelerin otonomisidir. Bu özerklik, yönetimde, öğretimde ve malî alanlardadır. Üniversitelerin özerkliği, bir oluşun, erginliğin ifadesi olduğu vakit kıymetlidir. Onun içindir ki, biraz önce söylediğim 1933 kanunu, Darülfünunun, İstanbul Darülfünununun özerkliğini kaldırmıştı. Çünkü hakikaten bu müessesenin disipline ihtiyacı vardı, toplanması lâzım geliyordu. 1933 kanunu onu yapmıştır, vazifesini görmüştür. Tasvip buyurduğunuz andan itibaren, o kanun artık bir tarihtir, maziye intikal edecektir. Bilimin, hürriyet isteyiş bir bedahettir. Bunun üstünde münakaşa etmiyoruz. Fakat bilim adamlarının da bu hürriyete liyakat göstermeleri bir vazifedir. Aynı suretle o hak mukabelesinde bu vazifeyi de inkâr etmeğe kimsenin mecali yoktur” (Yücel, 1933: 155-156). Ayrıca *Resmî Gazete*'de yayımlanan kanun metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>

engellemek için sınırlar çizer (Timur, 2000: 247). Türkiye'deki *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*'nun uygulanmasına benzetilebilir; yasada çizilen çerçeve ve devletin uymayı değil, yasada var olmasını garantilediği ifadelerle ve teknik düzenlemelerle şekillenir. Kanun ile verilen özerkliğe rağmen üniversiter alanın kendiliğinden ve tarihsel bir süreç içerisinde gelişmemesi de üniversite içerisinde alanı özerkleştirmeye yönelik girişimleri baskılıyordu. Bu nedenle özerkliğin bir mücadele ya da uğraş sonucunda edinilmiş, kazanılmış ya da tanınmış bir hak olup olmadığını ya da bunun ne gibi sonuçlara eriştiğini anlamak için kanuna ruhunu veren "Genel Hükümler" başlığı altındaki 3. maddeye bakmak yeterlidir. Maddede ifade edilen "Türk devriminin ülkülerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek" sadece dönemin ruhuyla ilgili değildi, üniversitelerin doğrudan devletin ihtiyacı için örgütlendiği kolaylıkla anlaşılabilirdi. Diğer maddelerde yer alan özerklik bahsi, gençlerin devletçilik ve milliyetçilik ile örülmüş ideolojik tahkimatını ve teknik donanımını sağlamak vazifesini Maarif Bakanlığı'ndan, yani hükümetten alıp üniversite yönetimlerinin uhdesine transfer etmekle sınırlıydı. Bir anlamda "devlet namına" denetim ve kontrol yetkisi el değiştirmişti, denebilir.

Üniversitelerin modern ve modernleştirici kurum olarak dile getirilmesi ise üniversiteden daha çok oradan neşet edecek uzmanlık bilgisine ve yetişecek uzmanlara duyulan ihtiyaçla ve ihtiyaçla ilgiliydi. Bu nedenle üniversiteler neredeyse hiçbir dönemde, entelektüel emeğin kolektif üretim mekânları olarak ele alınmayıp buna meylettiklerinde ve buna uygun bir habitat kurduklarında ise mutlaka parçalandılar. Yüzeyselliği aşmaya yönelik şahsi ve entelektüel girişimler ise ancak devletin belirlediği politik sınırlar içerisinde yer almak kaydıyla üniversite içerisinde kalmaya devam edebildiler. Türkiye'deki tarihsel deneyim, politik otoritenin üniversiter alanı düzenlemeye bu eylemlerinin dönemsel istisnalar değil, kuralın kendisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak devlet nezdinde üniversiteler hemen her zaman evrenselleşme eğilimindeki kurumlar olarak değerlendirildi. Devletçilik ve milliyetçilik istikametinden sapması muhtemel olan bu kurumların devlet tarafından dikkatle izlenmesi ve sürekli denetim altında tutulması ise devletin egemenlik hakkının gereği olarak dile getirildi. Bu nedenle ilgili maddenin e bendinde ifade edilen "Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici bilim verilerini sözlü ve yazılı ile halka yaymak" vazifesi ile bu vazifeyi yerine getirmeye teşebbüs edenlerin yeteri kadar devletçi ve milliyetçi olmadıkları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılmaları arasında pek bir mesafe olduğu söylenemez. Hatırlanacak olursa, bizzat bu kanununun 78. maddesi ile kurulan Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki dört öğretim üyesi, 1948 senesinin Ocak ayında, kanunun yürürlüğe girmesinden on sekiz ay sonra, komünist oldukları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırıldı.¹³ Belli ki kanun işe yarıyordu.

13 Darülfünun ve "1947 tasfiyesi" ile Üniversite Reformu ilişkisi için bkz. (Mazıcı, 1995).

Türkiye'deki üniversite pratiğinin oluşmasında buraya kadar özetlemeye çalıştığım Darülfünun teşebbüsü ile "özerk" üniversitenin kurulması arasında geçen sürede oluşan birikim ve deneyim üniversiter alan tarafından değil, devletin gereksinimleri ve yönelimleri ile belirlenmiştir. Yükseköğretim, devletin bir ideali ve hedefi olarak muhafaza edilirken üniversiter alan bunun gerçekleşeceği bir uzam olarak değil, rektörlük binası, fakülteler, laboratuvarlar, derslikler ve bunların müstemilatlarıyla biçimsel olarak önem verilen, ancak niteliksel olarak herhangi bir ihtiyaca karşılık gelmeyen, dolayısıyla iş bitirici uzmanların yetiştirilmesinden öte işlevi olmayan kurumlar olarak tasarlandı. Bunun başlıca nedeni, Türkiye'deki yükseköğretimin en gelişmiş formu olan üniversitenin arkasındaki tarihsel örgütlenme biçimidir. Üniversitenin ortaya çıktığı Avrupa deneyimi Osmanlı-Türkiye toplumuna taşınmadığı gibi Avrupa'daki *universitas* deneyimlerini ortaya çıkartan ya da onu biçimlendiren dinamikler de süreç içerisinde gelişip üniversiteyi var edebilecek yükseköğretim niteliğini üretmedi.

Özerkliğin siyasi seçkinler tarafından anlaşılabilmesi ya da nizama aykırı, düzen bozucu bir tehdit olarak anlaşılması ile Avrupai –ve bize göre değil– bir lüks olarak kabul edilmesi arasındaki mesafenin kısalığı da üniversiter alanın kurulmasına yönelik erken girişimlerin sonuçsuz kalmasının nedenleri arasında sayılabilir. Üniversiter alan kurulamadığı için şekli olarak üniversitelerin varlığı, onların niteliğinden ve işlevinden daha belirleyici hale geldi ve bir anlamda binası/tabelası var, kendisi yok üniversite inşaatçılığı yükseköğretim politikasının kendisine dönüştü. Diğer birçok alanda olduğu gibi yükseköğretimde de modernleşmenin yönünü ve niteliğini tayin eden etki bu oldu. Bir tabela ve bina olarak, öğretim elemanları ve kırtasiye malzemeleri olarak var olan üniversite, başta devlet olmak üzere kendisi dışındaki siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik güçler karşısında var olamadı. Özerklik talebi herhangi bir meslek ethosunun, en azından habitusunun zorunlu bir gereği olarak ortaya çıkmadığı ve üniversiter alan entelektüel emeğin ve uzmanlık içeren teorik ve teknik bilginin kolektif üretim mekanları olarak değil, yasayla kurulan okullar olduğu için çoğu zaman medrese statüsünden bile geride bir siyasal statü ve etki içerisinde kalarak bugüne geldi.

Tekrar geriye dönüp bugüne bakacak olursak, Darülfünun'dan üniversiteye giden yolun yeni bir devletin kurulma aşamasında döşenmiş olması, burada belirleyici olmuş olabileceği, en azından böylesi bir açıklamanın anlamlı olduğu öne sürülebilir. Ancak 1846-1933 yılları arası ile o tarihten bugüne yaşananlar arasında tekrar eden şeylerin başında üniversitelerin bizzat devlet tarafından devlet dairesi olarak görülmesi ya da konumlandırılması gelmektedir. Üniversitenin, kelimenin gerçek anlamıyla, kamusal bir kurum olarak değil de devlet dairesi hükmünde görülmesi ve buna direnen girişimlerin ortadan kaldırılması da istisna değildir. Üniversitenin politiklığı ile politikleştirilmesini birbirinden ayırarak düşündüğümüzde, üniversitenin politik bir kurum olduğunu ve bu politiklığın üniversitenin kendi dinamikleri tarafından ve üniversite olarak hareket

etme çabasının sonucunda oluştuğunu söylemek mümkün. Üniversitenin politikleştirilmesi ise devletin, ideolojik aygıt olarak değil, doğrudan devlet kurumu olarak ve devletin gereksinimlerini gözetmek üzere devlet tarafından üniversiteyi biçimlendirmesi olarak ele alabiliriz. Türkiye’de kendi dinamikleri tarafından oluşmamış ve ona dışarıdan eklenen, hatta kimi zaman zorla enjekte edilen politikleştirme, üniversitenin idari ve mali veçheleriyle değil, doğrudan bilimsel alanın politikleştirilmesi yoluyla gerçekleştirildi.

Özetle Darülfünun’dan üniversiteye geçişle birlikte zaten gerçek bir işlevi olmayan “ilmî muhtariyet” de dahil olmak üzere, üniversiter alanın özerkliği- ni üniversite denilen oluşun var olabilmesi için gerekli görmeyen, hatta bunu lüks ve tehdit arasında konumlandıran siyasal eğilimin Türk eğitim bürokrasi- sinde asli ilke olarak devam ettiği söylenebilir. Diğer sosyal alanlar gibi üniversiter alan da toplum-devlet bütünlüğünü hedefleyen ideal toplum şemasının bir bileşeni olarak ele alındı ve üniversiteler ideolojik-politik tabiiyet dışındaki her eğilimden arındırılması gereken konsantrasyon mekânları olarak işlev gördü. Bu nedenle başlangıçtan itibaren üniversiteler devletin politikleştirdiği ve baş- lıca amacı uzman yetiştirmek olan kültürel sermaye biriktirme mekânlarıydı. “Üniversite” ve “tasfiye” kelimelerinin sıklıkla yan yana kullanılmasının nedeni, bu politikleştirmenin ürettiği pratiğin Türkiye’deki üniversiter alanın çep- erinde değil, merkezinde yer almasıdır. Üniversite politik olduğu için bu politik- leştirmeye yönelik dirençlerin de tarihsel süreç içerisinde geliştiği, kimi zaman kitleselleşebildiği ve alandaki güç mücadelesini aşarak diğer toplumsallaştığı dönemler de tecrübe edildi, ancak bu gelişmelerin alanı dönüştürebilecek gü- cü yoktu. Bu nedenle devletin politikleştirdiği alanı, alanın kendi dinamikleriyle ve üniversitenin içinden yeniden üretmeye, onu yeniden ve bu kez kendi çı- karı için politikleştirmeye yönelik her etkinliğin ya da bunu sorunsallaştıran her entelektüel girişimin devletle karşı karşıya kalması kaçınılmazdı, öyle de oldu.

Vita Contemplativanın krizi ve her şeye muvafık üniversite

... üniversiteye dair bakış şudur. Burası evrensel bilgiyi *öğretme* yeridir – John Hen- ry Newman

Bilim adamları, öğretmenler ve öğrencilerin oluşturduğu bir topluluk olarak varolu- şumuz bilimin egemenliği altındadır. Varoluşumuzun temellerinde, özde neler olu- yor ki, bilim artık tutkumuz haline geldi? – Martin Heidegger

Gençler, bakınız, her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok – Recep Tayyip Erdoğan

Üniversite birçok şekilde tanımlanabilir ve tarihsel bir kurum olduğu için bu ta- nımların her biri için geçerli olan örnekler bulunabilir. Burada dikkat çekmek

istediğim husus, *üniversiter alan* ile *üniversiteye* ilişkin tanımların idealist, platonik, romantik, mistik ya da benzeri içeriklerle tanımlanmasına ve çoğu zaman imgesel düzeyde kavranmasına yönelik modern itirazların bağlamını, özerklik ve devlet ekseninde yeniden örmeye yönelik kültürel ve politik ihtiyaçtır. Üniversitenin kendine dışsal bir ideası olduğu ve böyle kavranması gerektiği yönündeki geleneksel bilim fikrini aşındıran somut gelişmeleri üniversiter alana yeniden taşımak yerine, üniversiteyi yeniden düşünme pratiğinin konusu haline getirmek gerekir. Bu gerekliliği epik bir müdahale olarak değil, tanınması gereken politik haklardan biri olarak savunmak ise *universitas* denilen *muhtemel* kolektif iradenin yurttaşlıkla olan bağımlı kurmak için elzemdir.

Hasan Ünal Nalbantoğlu (2009: 13-43), *Arayışlar* seçkisindeki “Modern Çağ’da *Universitas* kavramına ne oldu?” makalesinde bu konuyu hem bağlam hem de tarihsel olarak ele alır. Heidegger’in bir makalesi eşliğinde bilimlere tartışmaya başlayan Nalbantoğlu, dünyanın bir tasarıma dönüştüğü modern çağda müspet bilimlerdeki kesinlik arayışının kültür/tarih bilimlerine taşınmasının sonucu olarak “düşünür”ün kaybolduğunu, projeci araştırmacı tipinin yükseldiğini, derinliğin azalırken kesinliğin arttığını söyler. Buradan hareketle Horkheimer’in “modern çağı niteleyen toplumsal ve ekonomik koşulların bilgi üretimini nasıl biçimlendirdiğini” meselesini ele alır. Horkheimer’a göre “[I]nsan ve toplum bilimleri ... büyük başarılar elde eden doğa bilimlerinin önderliğinde açılan yolu izlemeye” kalktığı için her şeyi bilen öznenin karşısında “teori” etkisini yitirmiştir. Nalbantoğlu, Horkheimer ve Adorno’nun “sahte bir halkçılık havası yaratan ‘Kitle Kültürü’ kavramına karşı çıkararak” geliştirdikleri kültür endüstrisi kavramının, “pazara egemen güçlerce tüketimleri sürekli kamçılanan, bir beğeni emperyalizmi altında tutulan kitlelerin” bu endüstri tarafından üretilen edilgen tüketiciler olduğunu vurguladıktan sonra şunları yazar:

... bütün bu anlatılanların yüksek öğretimin biçimlenişleriyle doğrudan ilgisinin ne olduğu sorusuna geçebiliriz. Daha açık konuşmak gerekirse, pazara ve teknolojikleşen dünyaya ayak uydurmaya zorlanan üniversiter kuruluşların, benim anlayışıma göre “*Universitas*” kavramının ayrılmaz ve çelişmeli bir parçası olduğunu düşündüğüm ve dolaysız “düşünme”yi daha ne kadar süre barındırabileceği türünden güç bir sorunun yanıtını aramak amacımız (Nalbantoğlu, 2009: 13-23).

Hocanın aradığı yanıt, 18. yüzyıl dünyasının sınırlamalara rağmen Kant’ın “devletin sultasından bağımsız ve özgürce düşünebilen, kulluk yerine yurttaşlık yanı ağır basan insan yaratmayı” hedeflediğini ve aklın kendini bile sorguladığı, herhangi bir devletin ya da otoritenin egemenliğini yeniden üretmek için çalışmayan ve “arı akla dayanan” bir üniversite fikrinin içerisinde yer alır. Elbette Kant’ın deontolojik veya görev temelli evrenselciliği, her şeyden önce insan özerkliğine odaklanır ve (kişinin ahlakının da) bu özerkliğe dayanması gerekir. Buradaki özerklik ifadesini herkesin kendi idrak ve deneyimlerine day-

arak kendi ahlâk yasasını formüle etmesi olarak yorumlayabiliriz. Kendini bilen (özbilinçli olan), bu nedenle eylemlerinin ardındaki nedenleri farkında olan kişi, gerçekleştirdiği her eylemi kişisel ilkelerine ya da kurallarına dayanması gerektiğinin farkındadır. Kant için bu ilkeler kategorik zorunluluk gereği evrenselidir ve evrenselleştirilebilecek olan her ilke akli olduğu kadar ahlâki olmak zorundadır. Kant “üniversiteyi hem dinsel hem de dünyevi otoritenin hiyerarşik boyunduruğundan kurtarmak” isterken gerçeklik uğruna din ve devlet otoritesini aşması gerekli olan üniversite, Hegel için “mantığın özgür işleyişi yoluyla ‘genel kültür’ kazandıran bir kuruma” dönüşmeliydi. Hegel’e göre devlet eğitimi zorunlu kılarak dini devletin hizmetine almakla kalmayacak, *Universitas*’ı da kurtarmış olacaktı.

Nalbantoğlu’na göre “modern ulus-devlet Hegel’in ‘devlet’ten beklentisinin bile ötesine” geçerek sivil toplumun uhdesinde olması gereken her şeyi kendi ideolojik aygıtına dönüştürdüğü için üniversite, gerçeklik hakkında söz üretebilme gücünü yitirdi. Bunun nedeni üniversiteyi var eden felsefi arka planın parçalanması ve birer meslek ve uzmanlık alanına dönüşerek bir “etkinlik” haline gelmesiydi (ki buna felsefe de dahildi). Derrida-Heidegger uzlaşmasında olduğu şekliyle teknoloji, teori, bilim ve akıl arasında herhangi bir ayrımın kalmadığı, akıl ile teknolojinin birbirinin yerine geçebildiği bir yerde üniversitenin neye dönüştüğünü anlamak gerekir. Derrida’ya göre “bugün pazara dayalı ve modern ulus-devletli Batı toplumlarında üniversiter araştırma ve eğitim politikaları ... artık ulus-devlet çevresinde dönen bir soruna” indirgenemez; çünkü sorunun merkezinde “... çokuluslu ya da uluslararası görünüşlü tekno-militer” ağlar yer almaktadır. Bu nedenle tanım gereği evrensellik iddiasına dayansa bile günümüzdeki modern üniversite modeli, devletle (bu devlet pür Nazizm ya da pür demokrasi ile yönetiliyor olabilir, fark etmez) uzlaşmaya dayalı bir kurum olduğu için dayandığı kavramlar, kullandığı araçlar ve çözümlenmeleri devlete karşı/rağmen gerçekleşmez (Nalbantoğlu: 2009: 23-35). Hocanın vardığı yer şudur:

Pazarın gizli diktatörlüğünün yanında, ne zaman siyasi bunalıma düşse açıkça diktatörleşen rejimlerin tek çatı altında denetlemeye geçtikleri üniversiter eğitim kurumlarının bu tür eğilimlere karşı direneceğini, özgürce düşünen insan yetiştiren *Universitas* modelini sonuna dek sürdüreceğini düşünmek safdillik olurdu. Çoğu gelişen (!) ülkede istenilen insan tipi de bir tür insan-mal ve bu arada kendini tüketen kuldur; yoksa bıraktık özgür düşünen yurttaş idealini, “stajyer yurttaş” bile değil (Nalbantoğlu, 2009: 35).

Kant evrensellik ilkesini akıl ilkesiyle temellendirerek üniversiteyi din ve devlet karşısında özerk hale getirip onlarla çatışmaya girmemenin yolunu bulduğunu düşünmüş olabilir, ancak kapitalist ve modern ulus-devletlerin egemenliği altındaki üniversitelerin özerklik talebinin kurucu ilkesinin ne olması

gerektiğini yeniden düşünmek gerekir. Üniversite hakkında sadece idealist ya da romantik düşünürler değil, üniversite idareciliği yapan ve üniversiteyi düşünmenin konusu haline getiren kişiler de alanın merkezine akli yerleştirmişlerdi. Örneğin 1890 senesinde vefat eden Newman'ın ifadesiyle üniversite “kendisi kendisinin amacı olan bilgi” arayışı için vardı ve bu arayışın ilkesi akıldı (Pelikan, 2019: 53-66).

Eğer üniversite özerkliğinin ilkesinin bilim olması gerektiği öne sürülecekse bunun epey sınırlı olduğunu, bilimin üniversite ile bağının geçen yüzyıldan bu yana kökten değiştiğini ve bilimsel alt-alanların ve disiplinlerin “bilim” ile kurdukları ilişkinin hem disiplinler hem de politik içerimleri açısından uzun süredir tartışıldığını biliyoruz (Gulbenkian, 1996). Dolayısıyla bilimi içeren ancak onu aşan bir ilkenin inşa edilmesi gerekir. Aksi halde bilimi özerklik için yeniden organize etmek ya da bunun üzerine düşünmeye yöneltmek gibi –Kant'ın akla yüklediğine benzer– bir ödevi bilime yüklemek söz konusu olur. Oysa, Heidegger'den ilhamla söylersek düşünme pratiğinin öznesi bilimin kendisi olmaz, felsefenin bilim olmamasının anlamı da budur, bilim düşünemez, o yüzden üniversite (ve bilim) düşünmeye muhtaçtır. Düşünme, entelekt/akli edimin bedenden (içeriden/düşünenden) doğaya (âleme/düşünülene) doğru geçiştir ve bu nedenle her zaman politiktir. Faile muhtaç bir fiil olarak düşünme, nesneden bağımsız olarak politiktir. Düşünme; ahlâki öznenin evrensel/rasyonel ilkelere referansla kendi yaşamını özerk olarak düzenlenmesini olanaklı hale getirdiği için politiktir. Bu nedenle düşünmenin karşıtı düşünmemek değil, apolitiklik olarak cisimleşir. Öyleyse üniversiteye ilişkin idealist önermelerin, özerklik ve hürriyet taleplerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler tarafından örgütlenmemesi; sadece akılcılık ve aklın evrensel niteliği üzerinden temellendirilmesi ve üniversiter alanın varlık ilkesinin düşünme için değil, “piyasa diktatörlüğüne” lazım gelen (örneğin özerk ve özgür üniversite inovasyon-teknoloji üretir, icat yapar, daha verimli çalışır ve benzeri) teknik-teknolojik buluşlar ve malumatlar için savunulması, düşünme faaliyetini konu etmediği gibi bunun tarihsel olarak örgütlendiği üniversiter alanın özerkliğini de içeren bir vurguya sahip değildir.

Bu nedenle AKP bürokratlarının “tersine beyin göçü” için ayırdıkları bütçe ve Türkiye'ye davet edilen bilim insanları “aydın müsveddesi” denilen ve kamuyu, kamusal olanı savunmak için kendi alt-alan özerkliklerini muhafaza etmeye çalışan sosyal bilimcileri değil, bilişim, sanayi, savunma, tıp gibi matematiksel dilin egemen olduğu ve teknoloji nitelikleriyle ön plana çıkan uzmanları içeriyor. Bu tür davetleri üzerine alan sosyal bilimciler varsa bile onlardan beklenen politik otoritenin yörüngesine yerleşmeleri ve Türkiye'deki egemen ideolojik tahkimatın neferlerinden biri olarak uzmanlık hizmeti vermesidir.¹⁴

14 Konuyla ilgili Bakan M. Varank'ın iki ayrı açıklaması için bkz. “Türkiye'nin otomobili tersine beyin göçünü de ciddi manada teşvik ediyor”, *Sputnik*, 11 Aralık 2020, <https://bit.ly/3dLfgga> ve

Bilimsel otorite vs. politik otorite

Düşünen varlık olmak ile düşünme üzerine düşünebilen varlık olmak arasındaki farkı, *Universitas* sayesinde somut bir mekân üzerinde temsil edebilmek, geçmiş yüzyıllarda özerkliği gerekçelendirmek için yeterli ve kestirme yollarından biri olarak kabul edilebilir. Bu yüzyıla kadar “evrensel akıl” ile temellendirilen üniversiter alanın sonuna gelindiğine göre iki soruyu cevaplamak gerekir.

Bunlardan ilki özerklik talebinin devam edip etmediğidir. Alanın üyeleri halen özerklik talep etmekte midir, yoksa bu talep üniversiter alanın dönüşümüne bağlı olarak Türkiye’de ortadan kalktı mı? Türkiye özelinde bu sorulara cevap vermek kolay değil. Açıkçası bununla ilgili yapılan herhangi bir çalışma varsa da bilgim yok. İzlenimlerimin de yanıltıcı olması muhtemel. Ancak üniversiter alana ilişkin özerklik talebinin ve buna uygun sosyopolitik zeminin oluştuğunu varsaymak mümkün görünüyor. Büyük olasılıkla, başta Barış Akademisyenleri olmak üzere, üniversiteden ihraç edilen akademisyenlerin deneyimleri sayesinde oluşan refleksiyon, meslek üyelerinin kendi meslekî güvencelerine ve üniversiter alana ilişkin daha dikkatli ve özenli düşünmelerine neden olmuş olabilir. Bir diğer neden ise iktidar blokunun, itibar ekonomisi ve kültürel sermayeye dayalı statü üzerine kurulu olması gereken üniversiter alanı, olduğundan daha değersizleştirmek için ciddi gayret göstermiş olmasıdır. Türkiye’deki üniversiter alanın, özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra toparlanamayacak kadar yıpranmış ve aşınmış olmasını yetersiz bulan bu müdahaleler, özerk bir üniversiter alanın yükseköğretim için hayati bir mesele olduğunu, en azından meslekî ethosa sahip olan akademisyenlerin büyük bir kısmının derinden hissetmesine neden oldu. Buna eklenebilecek birçok şey var, ancak önemli olan üniversiteyi yönetme iradesini üniversiter alanın naturasına bağlayan bir hak talebinin dile getirilmesinin ve kabul görmesinin somut koşulları oluşmuş gibi görünüyor.

İkinci soru ise özerk üniversiter alanın ilkesinin bugün ne olduğudur? Akademikleştirilen her alanın –siyasal, hukuki, felsefî, kültürel, ideolojik, dinsel, sanatsal, ahlâki ve elbette bilimsel...– akademik edimin kendisine dönük bir eleştiri olarak tahkim edilebilmesini kolaylaştıran devletçilik pratiği karşısında onu sınırlandıracak, hukuki sınırlara riayet etmesini sağlayacak ve buna zorlayacak, bunun koşullarını, araçlarını devletin başlıca gündemine yerleştirecek politik güç merkezlerinden biri üniversite olabilir mi? Toplumun devlet karşısında hiçbir anlam ifade etmediğinin sürekli hatırlatıldığı koşullar altında bu sorunun herhangi bir değeri olmadığı düşünülebilir. Ancak Türkiye gibi sınıf mücadelesinin ağır bir biçimde bastırıldığı, sivil toplum hareketlerinin niteliksel olarak zayıf kaldığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesine ek olarak hukukiliğin ve basın hürriyetinin neredeyse ortadan kalktığı bir yerde, buna neden olan iktidar blo-

kunun ortadan kaldırılanların yerine yenilerini ikâme edemediğini de gözlemliyoruz. Bu nedenle yeni rejim yerine yerleşemediği gibi kendisinden sonraki dönemin nasıl olmaması gerektiği konusunda ibret dolu birçok hatıra bırakıyor. Bu nedenle Türkiye üniversitelerinde kayırmacılık ve tasfiyecilik gibi utançları bir daha tecrübe etmemek, üniversiter alan üzerine söz üretmek ve özerklik üzerine düşünmek için koşullar elverişli. Bu da bizi mekanik anlamda bilimin ve teknik eğitimin değilse bile *düşünmenin*, neredeyse üniversiter alanın dışına çıkmakla mümkün hale geldiği ya da o alanın dışına çıkılarak gerçek bir etkinlik formuna eriştiği bir düzlemde üniversiteleri entelektüel emeğin kolektif mekânına *yeniden* dönüştürebilmek için gerekli olan özerkliğin ilkesi ya da ortak paydası ne olabilir? sorusuna getiriyor

Yukarıda farklı bağlamda değinilen yurttaşlık statüsünün ve yurttaş olmak paydasında kurulan ortaklığın üniversiter alanın özerkliği için yeniden düşünülmesi gerektiğine ilişkin düşüncenin merkezinde, bu soruların da içerisinde yer alan politik konumlanmış var. Evrensel aklın geri çekildiği, piyasanın/pazarın apaçık diktatörlüğünün yükseldiği ve demokrasinin gerilediği bir dönemde yurttaşlığı savunmak ve yurttaşlık haklarını siyasal iradenin mütemmim cüzü olarak yeniden gündeme almak, totaliter rejimlere karşı kolektif hakları, otoriter zorbalığa karşı bireysel hakları, oligarşiye karşı kamusal hakları, devlete karşı toplumu –toplum olabilmeyi/kalabilmeyi– savunmak anlamına gelir. Yurttaşlık bütün yetersizliğine, çelişkilerine ve sınırlılıklarına rağmen, sınıfsal, tarihsel ve kültürel eşitsizliklerle sakatlanmış toplumlardaki devletlerin örgütlü gücü karşısında kişilerin haysiyet ve onur sahibi olmak bakımından eşit kişiler olarak var olabilecekleri idealini işaret ettiği sürece savunulması gereken değerlerden biridir. Bu nedenle üniversiter alanın özerkliğinin politik ilkesinin yurttaşlık hakkı olarak düzenlenmesi, evrensel akıldan daha ileri bir konumlanmayı içerir. Böylelikle *universitas* olarak ortaya çıkması gereken kolektif iradenin de kurucu ilkesi, yurttaşlık haklarına dayandırılabilir.

Önceki bölümde sözü edilen Türkiye'deki siyasal değişimler ve gelişmeler ile üniversiter alanda yaşanan düzenlemeler arasındaki ilişkiyi sadece idari olarak değerlendirmemek gerekir. Siyasal alanda örgütlenen iktidar blokundan bağımsız olarak Türkiye'deki rejimin niteliği, politik otoritenin üniversiter alandaki bilimsel otoriteyi belirlemesine olanak tanıdığı, hatta bunu zorladığı hesaba katılmalıdır. Bunun anlamı, bilginin kim için üretileceğini, hangi konunun çalışılacağını (ve çalışılmayacağını), hegemonik retoriğin dışına çıkmanın ne tür bedeller içerdiğini, sözün nasıl üretileceğini ve düzenleneceğini, üniversiter alandaki hiyerarşinin nasıl konumlanacağını ve –özerklik tanınsa bile– Türkiye'deki devletlü zümrenin huzurunda özerk olacak akademisyenlik pratiğinin mevcut akademisyenlik yatkınlıkları tarafından belirlenecek olmasıdır.

Üniversiter alanın içerisinde gerçekleşen bilimsel otorite mücadelesinin politik olması ile politik otoritenin bilimsel otoriteyi belirlemesi iki farklı süreci

içerir. Bilimsel otorite mücadelesi, saf bilim ideasına olmasa bile bilimsel pratiğe içkindir. Bilimsel bilgiyi bilimsel otorite altında ve bilimsel ilişkiler ağı içerisinde oluşturabilmeyi ve ifade edebilmeyi başarmak koşuluyla üniversiter alanın üyesi olmayı mümkün kılan seçkinlik alametleri (örneğin diploma ya da unvan) alınabilir. Bu ideal dizgenin gerçekleştiği bir bilimsel uzamda kurallar ve töreler yoluyla tanımlanan ve meşrulaştırılan bilimsel otorite, üniversiter alanın da koruyucusudur. Bunun anlamı alanın özerkliğinin, alanın kendi dinamikleriyle sağlanmış olmasıdır. Kendi alanını dışarıdan müdahalelere karşı koruyabilen, özerkliği bilimsel otoritenin merkezine yerleştiren bir üniversiter alan kendisi dışındaki alanlara, bu özerklik sayesinde sahip olduğu simgesel güç ile etki edebilir. Özerk olmayan bir alan, kendisi dahil hiçbir alana etki edemez.¹⁵

Bilimsel otorite konusu bu bakımdan yeniden düşünülmesi gereken konulardan biridir. Üniversiter alanın içerisinde gerçekleşen her bilimsel eylemin (pratiğin ve edimin), yine bu alanın içerisinde bir anlama, karşılığa ve konuma sahip olması, bu eylem setlerini bilimsel otorite ilişkilerine dönüştürür ve buna zorlar. Bu nedenle üniversiter alanda gerçekleşen her bilimsel eylem, bilimsel olduğu kadar bilimsel otoriteyi ele geçirmek ya da onu yeniden üretmek anlamında politik mücadeleyi de içerir. Türkiye'deki üniversiter alanda bunun en yaygın karşılıklarından biri evrenselci bilim düşüncesinin epistemolojik otoritesine karşı yerli-milli bilimciliğin özcü otoritesinin dayatılmasıyla ilgili ayrımdır. Buradaki mücadele, bilimsel bilgilerin ve eylemlerin teori/tez formunda görünen çatışmaları ya da geçerlilikleri ile ilgili değil, üniversiter alanın üzerindeki politik tahakkümün bilgiyi bilme ve dile getirme biçimini özel bir çıkar etrafında örgütlemesidir. Buradaki özel çıkar, devletin kendi egemenliğini müşterek bir egemenlik görünümünde altında üniversiter alana dayatmasıdır. Kapitalizmin gelişmiş bütün örneklerinde görüldüğü üzere neo-politikalar nedeniyle gittikçe kamusal yükümlülüklerini piyasalaştıran ulus-devletlerin kendilerini bir tür "inanç sistemi" olarak yeniden düzenlemeleri, bilimsel otoritenin etki alanını da düzenlemektedir.

Bilimsel otoritenin politik otorite karşısında gerilemesinin ve onun tarafından belirlenmesinin birçok farkı değişken tarafından belirlendiğini ifade etmek ge-

15 Politik otorite ya da devlet, Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, hiçbir alanın otonomisine olanak vermediği gibi buna yönelik herhangi bir talebi doğrudan otoritesini sürdüren düzene yönelik tehdit olarak yeniden tercüme eder. Darülfünun deneyine kadar geri götürülebilecek bu teyakkuzun nedenleri başka bir tartışmanın konusu, ancak devletin bu talebi nasıl ortadan kaldırdığı ve bunu talep barbarlık üzerinde kısaca durmak gerekir. Devleti cebirle tanımlamak ya da devleti cebre sıkıştırmak bir tanım egzersizi olarak anlamlı olabilir, ancak devleti tanımlayan temel nitelik bununla sınırlandırılmaz. Devlet, birçok niteliğinin yanı sıra zihnimizin içerisine yerleştirilen sembolik tahakküm içeren yapılar sayesinde hepimizi ayartabildiği ve –kimi zaman barbarlık üzerinde bile– mutabakatlara varabilmemizi sağlayabildiği ölçüde moderndir. Cebre çekildikçe bedenleşen devlet, simgeselleştikçe görünmezleşir. Poulantzas'ın "görelî özerklik" ya da Bourdieu'nun "çıkarsızlık mecburiyeti" açıklamalarına benzer olarak, devletin kendini meşrulaştırma araçları ve sınıflar-dışı konumlanma arayışı, siyasal alanı, tüm sosyal alanların belirleyicisi haline getirme stratejisinin bir gereği olarak yorumlanabilir. Bu yorumda bir haklılık payı varsa Bourdieu'nun sorusunu biraz değiştirerek yeniden sormak gerekir: *Devlete direnme hakkı nasıl meşrulaştırılır ve kim/ne adına?*

rekir. Ancak bilimsel ilişkilerin idari ve siyasi düzenlemelerle yeniden biçimlendirilmesi, üniversite yönetiminin merkezileştirilmesi ve idareciliğin partizanlaşması, mevcut ve gerçek bir standartlaşma olmamasına rağmen Bologna gibi uluslararası standartların her bölüme dayatılması gibi gelişmelere ek olarak, bölümlerin işleyişinden akademik personel alımına, ders-konu içeriklerinden öğrencilerin sosyalleşmesine, üniversitenin mimarisine, estetiğine, üniversiteye ve müstemilatlarına verilecek isimlere ve öğrencilerin düzenleyeceği etkinliklere kadar alan üzerinde kurulan tahakküm, rafine üniversite ideasını parçalamakla kalmaz, bilimsel otoritenin alandaki karşılığını da ortadan kaldırır. Bunun anlamı akademik ilişkiler içerisinde ve bilimsel otorite yörüngesinde oluşması gereken tabiiyetlerin çözülmesi ve akademisyenin bir “bilen” olarak ya da kendisi dışındaki bir otorite tarafından bildiği tanınan kişi olarak sahip olduğu kültürel birikimin anlamının ve işlevinin zayıflamasıdır.

Böylesi bir alan içerisinde akademik etkinliği ve meslek olarak akademisyenliği bilimsel otoriteye bağlayan alanın dinamikleri, politik otorite üzerinden ve onun dolayısıyla bağlandığı için Kantçı “akıl” hiçbir yasallık/geçerlilik gücü içermez. Bu nedenle akla dayanan ve politik otorite tarafından belirlenen bilimsel otoriteye yönelen her itiraz politikleşir ve politik otorite tarafından belirlenmiş olan üniversiter alana yönelik bir saldırı girişimine dönüşür. Türkiye üniversitelerindeki tasfiyecilik politikaları açısından bunun anlamı akademisyeni üniversiter alanın dışına sürmektir. Akademisyenin hem *magistorum* ve *scholarium* hem de kamunun ortağı ve toplumun üyesi bir yurttaş olarak üniversiter alandaki varlığının bütün akademik itibar gösterenleriyle birlikte ortadan kaldırılmasını içerir. Bu bir istisna değil, politik otoritenin üniversiter alandaki hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan bir kural.

Bu nedenle meslektaşlarıyla kendi alt-alanında rekabet etmek, bilimsel otorite mücadelesi vermek yerine politik otoriteden güç devşirerek meslektaşını kriminalleştiren, onu ihbar eden öğretim üyelerinin ya da bir üst makama sadakatlerini göstermek için ihraç listelerine isim döşeyerek gururlanan idarecilerin, öğretim üyelerinin varlığı bir sapma değil, üniversiter alanın düzenlenme rejiminin kendisidir. Yaşanan son tasfiye sürecinde de görüldüğü üzere, alandaki jestleri ve görece nezaket gerektiren ilişkileri bile gözetmeyen bir umursamazlıkla ve bir kristal gece şiddetinde yaşanan tasfiyelerle ilgili göstermelik bile olsa herhangi bir hukukilik gözetilmedi. Bu noktaya gelinmesini sağlayan süreç ise her kuşağın bir sonrakine devrettiği düzeltme sorumluluğu ile bugüne kadar gelmeyi başardı.

Bu aşamaya kadar Türkiye’deki bilimsel otoritenin ve üniversiter alanın itibar ekonomisine ve imtiyazlarına güvenmeyi sürdüren, AKP öncesi ve AKP dönemi içerisindeki hükümetlerle görece özerkliklerini koruyabilmek için pazarlık yapabilen bazı seçkin ve muteber kamu/vakıf üniversiteleri ise politik otoritenin, üniversiter alan içerisindeki bilimsel otoriteyi tümüyle ortadan kaldırma girişimlerini fark ettiklerinde ise kendilerini korumayı hedeflediler. Bunda gö-

rece başarılı oldular. Ancak kendilerini korumayı başarmış olmalarının sınırlarının ne kadar dar olduğunu, korunaklı ve politik otoriteden görece arındırılmış bir etkinlik alanı olduğunu vehmettikleri steril üniversite yerleşkelerinin, idari ve akademik imtiyazlarının kolaylıkla kırılğan hale getirilebildiğini yeniden hatırladık. Türkiye’de “akademisyenlerin/üniversitenin tasfiyesi” diye anlatılgelen ve en kıyıcı örneklerinden birine bu yüzyılda tanık olduğumuz son süreç, bilimsel otoritenin üniversiter alandaki egemenliğinin gerilemesiyle değil, Darülfünun deneyinden bu yana üniversiter alanın gerektirdiği otonomiye politik otoritenin rızasında arayan, onunla bir tür dokunulmazlık ve ayrıcalık ilişkisi kurmayı üniversiter alandaki rekabetin (patolojisi değil) normal sayan alışkanlıklarda aramak ve alanın eleştirisini buralardan başlatmak işimize yarayabilir.

Kamunun ortağı vs. devletin yurttaşı

Üniversite demokrasisi diye bir şey yoktur dünyada. Üniversitelerin özerkliği... ne demek özerkliği, yani kendi kendine mi buyruk olacak? Öyle bir şey yok dünyada, öyle dünyada kendi kendine buyruk olsun, dışarıya hesap vermesin ve bütün paralarını da devletten alsın, öyle bir sistem dünyada yok – İhsan Doğramacı¹⁶

Kamu üniversiteleri tamamen hazineden, devlet tarafından, vatandaşların vergisiyle finanse edilen üniversitelerdir. Finansmanını bütünüyle devletin yaptığı kurumların, kendi kendilerini tam olarak yönetmesi düşünülemez. Kanun düzenlemesi var. Buna “hukuksuz, yanlışır, hukuka aykırıdır” demek başka bir şeydir. Bunu kimse söyleyemez – Mustafa Şentop¹⁷

[Barış Akademisyenlerine yönelik] ... üstelik çoğu maaşını devletten alan, cebinde bu devletin kimliğini, pasaportunu taşıyan, ülke ortalamasının oldukça üzerinde bir refah seviyesine sahip sözde aydınların ihanetiyle karşı karşıyayız. ... Ey aydın müsveddeleri, siz karanlıksınız, karanlık. ... Bu devletin ekmeğini yiyip de bu devlete düşmanlık eden herkes hiç vakit kaybedilmeksizin en kısa sürede hak ettiği cezaya çarptırılmalıdır – Recep Tayyip Erdoğan¹⁸

16 12 Eylül 1980 askerî darbesinin ardından darbeciler tarafından kurulan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) fikir sahibi ve ilk başkanı. İhsan Doğramacı, “Üniversiteler ve İktidarlar”, 32. *Gün Arşivi*, 2003, <https://www.youtube.com/watch?v=qab8J-NoH-0>. İhsan Doğramacı üniversitelerin özerk olmaması gerektiğini temellendirmek için Osmanlı’dan ‘80 darbesine kadar gelen süreci kendi meşrebince özetledikten sonra en doğru sonucun özerklik değil, tümüyle merkezileşme olduğunu söyler. Ona göre “1981 Yüksek Öğretim Reformu Atatürk’ün 1933’teki reformundan esinlenmiştir”. Bu esinlenme nedeniyle midir bilinmez ama Doğramacı’ya göre “üniversite öğretim üyelerinin kendi oylarıyla göreve getirecekleri yöneticiler oligarşiye neden olur ve bu sebeplerdir ki böyle bir durum demokratik ülkelerde hemen hemen hiç uygulanmamaktadır” (akt. Timur, 2000: 344). Fark edileceği üzere büyük reformcu Doğramacı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin rektörleri atamayla görevlendirmesine çağlar öncesinden destek verecek kadar basiret sahibidir.

17 Anayasa hukuku profesörü ve TBMM başkanı. Mustafa Şentop “Tarafsızlık siyasi değil hukuki işlem anlamındadır”, *Hürriyet*, 18 Ocak 2021, <https://bit.ly/3u4JAsO>

18 Uzmanlık alanı ekonomi, 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Karanlık mandacı aydın müsveddeleri”, *Milliyet*, 12 Ocak 2016, <https://bit.ly/3mpxmlm>

Üniversiteye ilişkin kriz, buhran, bunalım, çöküş ve benzeri katastrofik ifadelerin hepsi üniversiteye ilişkin eleştirel retorığın bir parçası haline geldi. Akademisyenlerin deneyimlerinden hareketle bu katastrofiyi dile getirmeye, ancak yeniden üretmeye devam etmesi, üniversite dışında yaşanan çelişkilerin üniversite içerisindeki tekrarından, dolayısıyla bir tür çıkmazdan kaynaklanır. Kriz retorüğünü kabul edecek olursak, buradaki krizin başlıca nedenlerinden biri Türkiye'deki devletin yeni rejimi, bunu mümkün hale getiren sosyopolitik dinamikler ile bununla kolaylıkla örtüşebilen akademisyen tipidir.

Akademisyenliğin bir zamanlar seçkin bir meslek olması onun sınıfsal konumunu değiştirmiyor. Kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenler görece biraz daha güvenceli istihdam edilir, ancak tasfiye edilecek olursa başına ne tür felaketlerin geleceğini kestirmek pek mümkün değil. Maaş karşılığı çalışan akademisyenlerin eğitilmiş olması, yani kültürel birikimlerinin görece yoğunluğu onlara belli bir statü kazandırır, ancak bu statünün sınırlarının pek geniş olmadığını, akademisyenin çalıştığı üniversiteden bölümüne, çalıştığı şehre, kişisel becerilerine ve hatta mezun olduğu üniversiteye kadar uzanan onlarca değişken tarafından belirlendiğini eklemek gerek. Seçkinlik bahsindeki bir diğer mesele ise artan akademisyen sayısına bağlı olarak statü azalması. Açılan yüzlerce üniversite nedeniyle akademisyen sayısının artması, bir zamanlar az sayıda olduğu için kıymetli olan meslek elemanlarının değerini önceki döneme göre azaltmış olmalı.

Türkiye'de akademisyenlerin seçkin olmakla itham edilmesi sağ popülizmin sığ siyaset tekniklerinden biri olmaktan öte bir anlam taşımıyor. Akademisyenler, hangi kurumda çalışırlarsa çalışsınlar, emeklerini ve zamanlarını satarak geçinen eğitilmiş kişilerdir. Türkiye'deki akademisyenlik pratiği, kamusal entelektüelliği teşvik etmediği gibi bunu engellemek için özel bariyerlere sahiptir. Hatta üniversitelerin sahiden özerk ve görece etkili olduğu dönemler olarak anılan 1960-1980 yılları arasında bile üniversitenin politik anlamını vurgulayan ve alan özerkliğini kendisi dışındaki alanları etkilemek için kullanmayı hedefleyen "ilerici" akademisyenlerin bir araz olarak görüldüğünü ve ilk fırsatta alanın dışına sürüldüklerini biliyoruz. Bu nedenle Türkiye'deki akademisyenlik pratiği, devleti hesap etmeyen ve tamamen kendi alanından edindiği bağımsız bir meslekî ethosa sahip değildir. Aksine, kendini devletin dışında, ondan bağımsız bir irade olarak hayal edemeyen meslekî tutumların Türkiye'deki üniversiter alanı belirleyen başlıca yatkınlıklardan biri olduğunu bile öne sürebiliriz.

Meslek olarak örgütlenmeyi, mesleğin gerektirdiği uzmanlık payesini ve meslekî yeterlilik kriterlerini dış müdahaleye kapalı ve iç mücadeleye açık bir disiplin olarak inşa etmek yerine üniversiter alanın ve (örneğin sosyoloji ya da kamu yönetimi gibi) alt-alanlarının her türlü müdahaleye açık hale gelmesine göz yumulması, mesleğin nosyonuna bile sahip olmayan kişilerin alanda yer alma-

sına değil, alanda hâkim konuma erişmesine neden oldu.¹⁹ Türkiye özelinde özellikle sosyal bilimlerin kendi alt-alanlarının özerkliğini koruyamadığı ve politik otoritenin yönlendirmesine göre kadro ve içerik kazandığı bir vakıa. Sosyal bilimler altında yer alan alt-alanların kesişimsel olduğu bahanesine bile gerek duymaksızın, tamamen politik otoritenin üniversiter alan üzerindeki belirleyiciliğine dayanarak yapılan alt-alan işgalleri, herhangi bir kesişimsel birikim ya da disiplinlerarasılık üretmediği gibi yükseköğretim alanının niteliksizliğini yoğunlaştırdı. İlgili alt-alanın dışından gelen akademisyenlerin o alt-alana ilişkin yeterliliklerini ispat etme gereği olmadığı gibi genellikle politik otoritenin yörüngesine yerleşmek üniversiter alanda yer almak için gerekli olan birçok eksikliğin üstünü örtmeye neden olmaktadır.

Bir diğer mesele üniversiter alanın alt-alanlarının düzenlenme biçimidir. Türkiye’de üniversiter alanın niteliğini anlamak için alt-alanların nasıl düzenlendiğine, örneğin kadro alım süreçlerine ya da alt-alandaki bilimsel ilişkilerin oluşma biçimlerine bakmak yeterlidir. Birçok konuda yapılagelen merkez-çevre üniversiteleri ayırımının bu konuda hiçbir ayırt edici niteliğe sahip olmadığı ileri sürülebilir. Türkiye’deki neoliberal yükseköğretim rejimi, büyük ölçüde yayın-puan denkleminde yerleşen bir kalite pazarlamacılığına odaklandığı için akademisyenliğin bir meslek olarak sınırı, onu düşünme etkinliğinin dışında yeniden konumlandırıp bilgi teknisyenine dönüştürdü.

Alanın bu biçimde düzenlenmesinin ve otoriter rejimlerin akademisyenler için rahatlatıcı etkisi kamunun ve kamuyu oluşturan alanlardan biri olarak üniversiter alanın aşınması, büyük ölçüde ortadan kalkması nedeniyle meslekî sorumluluğunun kamusal niteliğini kolaylıkla erteleyebilmesidir. Bir anlamda meslekî alanlarına ilişkin gelişmeleri dışarıdan bir göz olarak izlemeye ve gelişmeleri kendilerinden bağımsız bir süreç olarak değerlendirmeye yatkınlık söz konusudur. Ortada bir *universitas* olmadığı için her akademisyen otoriter rejime ilişkin kişisel tutumunu politik bir tutum olarak sunabilir. Ancak kaçınılmaz olan günün sonunda –gönüllü ya da gönülsüz– rejimin üzerinde cisimleştiği tiplerden birine dönüşecek olmasıdır. Akademisyen, kamu ya da şirket adına ve maaş karşılığında çalışırken kendisinden beklenen meslekî ödevleri yerine getirdiği sürece kendini üniversiter alanın bir üyesi saymaya devam edebilir, bu alana hürmet etmese, önemsemese, hatta politik otoritenin çıkarları söz konusu olduğunda alanın hiçbir bilimsel, politik, rasyonel değer içermediğini, kalabalıkların kanaatlerinin asıl/esas olduğunu ve üniversiter alanın bu çıkarlar uğruna tahrip edilmesi gerektiğini yüksek sesle ilan etse bile.

Bu iki yönlü hoyrathğın, yani hem politik otoritenin hem de bu otoritenin be-

19 Disiplinlerarasılık ile bir alan içerisinde yer almak, o alanın kendi bilgi üretme prosedürlerine bağlı olarak meslek icra etmek arasındaki farkı başka bir tartışmanın konusu olarak not edelim, ancak konuyla ilgili güncel bir örnek için Kemal Gözler’in (2019) hukuk alanında gerçekleşen duruma ilişkin “Hukukçu Olmayan Hukuk Dekanları” isimli makalesine bakılabilir: <https://www.anayasa.gen.tr/dekanlar.htm>

lirlenimi altına giren üyelerin üniversiter alana yönelik nezaketsiz ve yıkıcı davranmalarını meşrulaştırma girişimlerinin başında finansman meselesi gelmektedir. Özellikle kamu üniversitelerinin finansmanının devlet tarafından karşılanması, devletin üniversiter alan üzerinde son sözü söyleme hakkını elde etmesi anlamına gelir. İdari ve mali özerklik olmaksızın ilmî muhtariyetin pek bir işe yaramadığı Darülfünun dönemindeki tartışmalardan hatırlanacaktır. Bourdieu'nun da ifade ettiği üzere finans meselesinin bir paradoksa neden olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak buradaki paradoks üniversiter alanın özerkliği için çalışması gereken bir paradokstur. Yurttaşlık hakkının ve statüsünün üniversiter alanın politik ilkesi olarak öne sürülmesinin nedeni de bu paradokstur.

Bilimsel alanların en büyük paradokslarından biri, özerkliklerini büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilmelerine, yani pazarın doğrudan kıymetlendirmesine tabi olmayan bir üretimi mümkün kılabilen ve destekleyebilen bir kurumla kurdukları özel tipte bir bağımlılık ilişkisine borçlu olmalarıdır. ... Bağımsızlıktaki bu bağımlılık –veya tersi– elbette belirsizlikler içerir; çünkü özerkliğin asgari koşullarını sağlayan devlet, dış bağımlılık doğurabilme ihtimalindeki tazyikleri dayatabilecek ve ekonomik güçlerin ... tazyikinin aracısı veya ifadesi olabilecek kapasitededir. Bu noktada, tahlin rahatlıkla üstesinden gelebileceği bir diğer sahte zıtlıkla karşı karşıyayız: Devletin tatbik ettiği tazyike karşı mücadele etmek, devletin nüfuzundan azat olmak için devletin bizatihi kendisinden faydalanmak stratejisini ilke edinebiliriz; devlete karşı bağımsızlığımızı temin ve tasdik etmek için, devletin kendisinin verdiği özerklik garantisinden –örneğin Anglosaksonların ifadesiyle *tenure*, azledilemez memur konumu– fayda sağlayabiliriz. Bununla birlikte, tüm gerçekliğinde devletin kendisinin de aygıt kavramının çağrıştırdığı yekpare niteliği taşımadığını belirtelim. Farklı bakanlıklar, aynı bakanlığın farklı birimleri veya farklı teşkilatlar, lehte kullanılması kolay her türden uyumsuzluklarla birbirlerinden ayrılmışlardır; ne aynı hedeflere ne de örneğin projeleri seçme ve sonuçlarını değerlendirme hususunda, aynı mekanizmalara sahiptirler (Bourdieu, 2015: 98-99).

Üniversiter alanın özerkliği için finansmanın merkezî önemde olması, üniversitenin sadece devlet sayesinde özerk hale gelebilecek olması ya da devletin özerkliğin ilk koşulu olması, onu özerkliğin garantörü olarak da konumlandırmayı beraberinde getirir. Devlet, sadece üniversiter alanın özerkliğini finanse etmekle yetinemez, bunu kendine karşı korumakla da yükümlüdür. Fransa deneyiminden farklı olarak Türkiye'deki tarihsel tecrübenin gösterdiği şeylerin başında daimi kadro uygulamasının gerçek bir meslekî güvence üretmediği, devlet kurumları arasındaki farklı konumlanmaların üniversiter alan söz konusu olduğunda işlevlerinin (önemsiz değil ama epey) sınırlı olduğu, politik otoritenin kendini herhangi bir alana dayatma gereği hissettiğinde hukukilik şartı aramadığı, politik otoriteyi yasaya uymaya zorlayacak kuvvetlerin zayıf kaldığıdır. Ancak devletten ne talep edileceği ve bunun hangi gerekçelerle dile getirileceği açısından bu çerçeve önemlidir.

Devlet neden özerkliğin garantisi olsun? Üniversiter ya da bir başka alanın özerk olmasını sağlayacak düzenlemeleri neden kabul etsin ya da neden kendini alanın dışında konumlandırсын? Bu soruların her şeyden önce politik rejimin niteliği ile ilgili bir tartışma olduğunu, dolayısıyla sınıfsal, siyasal ve sosyal mücadelelerin bileşkesinde kendi yanıtlarını oluşturacağını ifade etmek gerekir. Ancak yurttaşlık statüsünü özerkliğin tanınması için politik bir ilke olarak konumlandırma hedefi, devletin ve yurttaşın niteliği üzerinde durmayı gerektirir. Devletin varlığının tek başına güvenlik ve adalet sağlamadığını, kimi zaman güvenliği ve adaleti tehdit eden, ortadan kaldıran uygulamaların bizzat devletler tarafından gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu nedenle özerklik konusu, Tilly'nin (1985: 169-191) devlet cebrini meşru-gayri meşru olarak ayırmayı soyut ilkelere dayandırmak ya da rızaya bağlamak gibi eğilimlerin cebrin tekelleşmesine hizmet etmekten öte bir anlama gelmediği yönündeki analizinden ilhamla düşünülebilir. Özerkliğin devlete ve benzeri güç odaklarına rağmen/karşı değil, “-dan ayrı” olarak var olmasını savunmak, özerkliğin merkezinden devleti alıp onun yerine üniversiter olanı kuran ilkeyi yerleştirmek ile mümkündür. Bu ilkenin ne olacağı, nasıl korunacağı ve nasıl yeniden üretileceği ileri bir tartışma. Yurttaşlık eşitleyici bir ilke olarak devlet ile yurttaş ve politik otorite ile bilimsel otorite arasındaki olası çıkar çatışmalarından hareketle, kamusal olanı kamu adına savunabilmek için üniversiter alanı kuran ilke olarak savunulabilir. Böylece yurttaşlık statüsü devleti kamu adına denetleme, kontrol etme, eleştirme hakkının bir kısmını üniversiteler yoluyla kullanabilir. Bu nedenle devletin alan üzerinde egemen olmaya çalışması ya da politik otoritenin kendini alana dayatması yerine onun özerkliğini korumak için garantör olarak işe koşulması için baskı yapılması gerekir. Para alan-para veren şeklinde formüle edilen, dolayısıyla üniversiteyi devlete sorumlu bir örgütlenme biçimi olarak gösteren yaklaşım yerine, devleti de denetleme, eleştirme ve daha bir kamu için mücadele eden üniversite düşüncesinin yurttaşlık hakkının bir parçası olarak tanınması gerektiğinden vazgeçilmemesi gerektiğini öne sürüyorum. Vergi verenlerin haklarının, ihtiyaçlarının ve müşterek olanın savunulması; üniversitenin kamusal bir görev olarak devleti izlemesi, kontrol etmesi ve eleştirmesi için vergilerle finanse edilip devletten özerk olarak var olmasının güçlendirilmesi gerekir.

Akademisyen yurttaştır ve kamunun ortağıdır. Her kamu çalışanı gibi devlete değil, kamuya ve kamu adına hizmet etmektedir. Kamusal akademiklikten sökülüp atıldığında, akademisyen yurttaş olarak anlamını yitirirken üniversite de düşünmenin uzamı olarak ortadan kalkar. Üniversiter alandaki özerkliğin kurucu ilkesi geçen yüzyıllarda “evrensel akıl” ile kurulmuş olsa da günümüzde bu ilkenin işlevini yitirmesine, bunun yerine “inovasyon” gibi teknik becerilere ve neoliberal beklentilere indirgenmesine karşılık yurttaşlık ilkesinin savunulması, sadece alanın savunulmasıyla sınırlı değildir. Bu, toplumu yekpare bir bütün olarak kavrayan ve onun içindeki sınıfsal eşitsizlikleri poli-

tik retorikle düzleyen politik otoritenin düzenlemelerine, eşitliğin en alt kategorilerinden biri olan yurttaşlık ile karşılık vermeyi ve onu daha ileri bir eşitlik formasyonunun inşa edilebilmesi için hareket etmeye zorlayan bir müdahaleyi de içerir. Türkiye'deki akademisyenler olarak Darülfünun'dan bu yana birike-rek gelen deneyimden öğrenmiş olmamız gereken şeylerin başında gelen şeylerden biri, “kendisi için” bir şey talep etmeyi ve bunun için mücadele etmeyi öğrenmek olmalıdır. Ancak “deneyimden öğrenmek” sadece birikim ile değil, o birikimi hafızaya ve iradeye dönüştürebilecek olanakların var olmasıyla gerçekleşebilir. Bu da iletişimin, eyleminin ve örgütlenmenin alana içkin olarak oluşturulmasıyla, bunun kamusal bir ödev olarak gerçekleştirilmesiyle mümkün. Demokrasilerdeki *demos* burada vardır ya da yoktur. Bu nedenle özerklik mücadelesi, demokrasi mücadelesinin ertelenemez bir parçası olarak tasarlanmalıdır.

Kamunun ve kamusalığın bir eşitlik zemininde oluşmadığı sosyopolitik uzamda hukuk, din, bilim, siyaset, hatta boş zamanlar/eğlence gibi herhangi bir alanın devlet dışında kendiliğinden, kendi dinamikleriyle hareket edebilmesi çok zor. Oysa hangi bilginin üretileceği, hangi bilginin dolaşıma gireceği devletluların ve sermaye sınıfının hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda değil, devleti dışarıda bırakan özerk alanların –kamunun– ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirildiğinde yurttaşlıktan söz edilebilir. Sınıflı toplumların ürettiği eşitsizliklere ve tahakküm mekanizmalarına karşı yurttaşlığın bir eşitlik biçimi olarak savunulmasının zayıf, eksik ve kırılğan olması, ulus-devlet rejimlerinin dayandığı meşruiyetin en önemli bileşenlerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Üniversiter alanın özerkliği, akademisyenin üyesi ve ortağı olduğu kamusal alanın varlığının güçlendirilmesinin ve geliştirilmesinin de teminatıdır. Bu teminat kamu adına devlet gücünü elinde bulunduranların devlet adına kamusal alanı ortadan kaldırmalarını engellemek gibi bir ödevi içerir. Çünkü demokrasi mücadelesi biraz da devletin egemenliğinin meşruluğunu koruma mücadelesidir.

Aydınlanma'nın “özgür düşünen yurttaş ideali” yenilgilere uğrayarak, kimi zaman gerileyerek ve kimi zaman yurttaşlık uğruna dövüşerek bu yüzyıla kadar gelmeyi başardı ve kısa zaman içerisinde de ortadan kalkacak gibi görünmüyor. Elbette yurttaşlık, geçen yüzyılın değerlerinden ve anlamlarından farklı bir içerikle yeniden biçimleniyor, yeni bağlamlar içerisinde farklı hatlar üreten anlamlarla buluşarak ilerliyor. Ancak devletin karşısında ve devlete karşı (rasyonel yasalara bağlılık ve ortak yasaya uygun davranma hakkı anlamında) özgürlük ve (en azından temel hakların tanınması anlamında) eşitlik talep etme, bunları koruma, geliştirme ve itiraz etme imtiyazı olarak yurttaşlık, bir politik rejim olarak Türkiye'de halen gerçekleşemediği için toplum olma istidadı da gelişmedi. Bu nedenle Türkiye'deki üniversiter alanın özerkliğini savunmak toplumu savunmak, toplum haline gelebilmenin ilkesini ve pratiği savunmak anlamına gelir.

Sonuç

Özgür olmak hiç de disiplinsiz olmak demek değildir. Diyebilirim ki hayal gücünün düzenlenmesi hem sanatın hem de bilimin temel yöntemi veya tekniğidir. Meseleyi karıştıran, disiplini baskı altında tutmak ya da cezalandırmak olarak görmekte ısrar eden, Püritenliğimizdir. Kelimenin gerçek anlamında, bir şeyi disiplin altına sokmak, onu baskı altında tutmak değil, eğitmek, gelişmesi, harekete geçmesi, verimli olması için teşvik etmek demektir – bu şey ister şeftali ağacı olsun, ister insan zihni. ... fantezi elbette hakikidir. Olgulara dayanmaz, ama hakikidir. Çocuklar bilir bunu. Yetişkinler de bilir, zaten çoğu bu yüzden fanteziden korkar. Fantezideki hakikatin, yaşamaya mecbur edildikleri ve kabullendikleri hayatın sahteliğine, kofluğuna, gereksizliğine, sıradanlığına karşı bir meydan okuma, hatta tehdit oluşturduğunu bilirler. Ejderhalardan korkarlar, çünkü özgürlükten korkarlar (Le Guin, 1999: 34-37).

Türkiye’de üniversitelerin “dışarıdan” müdahaleye ihtiyaç kalmaksızın kendilerini statükoya uydurdukları, politik otoritenin beklentilerini gözeterek hareket ettikleri ve üniversitenin politik otorite adına üniversiter alana müdahale aracı haline geldiği bir dönemde özerklik üzerine düşünmek, devleti demokratikleştirmenin araçları üzerine düşünmek anlamına gelir. Bu nedenle üniversite üzerine düşünmek politik bir gerekliliktir. Üniversitelerin özerkliğini, devleti ve politik otoriteyi üniversiter alanın dışında tutmak ve bilimsel otoritenin alanına dahil olmasını engellemek; yurttaşlık statüsünü ise bu özerkliğin politik ilkesi olarak temellendirmek ve devlet ile yurttaş arasında politik fark gözetmek, demokrasiyi bu fark üzerinden tanımlamak anlamına gelir. Demokrasinin olmadığı rejimlerde üniversitelerin görece elde ettikleri bazı ayrıcalıklar olsa da bunun sınırlarının kolaylıkla ve keyfi biçimde daraltılabildiğini, herhangi bir itiraz halinde alanın işgal edilebildiğini tecrübe yoluyla biliyoruz. Bu nedenle “üniversitenin kutsanması ve kendini kutsaması” üniversiter alanı genişletmediği gibi yurttaş olmak paydasında kurulan ortaklık da alanı kendiliğinden özerk hale getirmez.

Türkiye üniversitelerinde gerçek bir bunalım, derin bir kriz var. Sadece kamu üniversiteleri için değil, vakıf (özel/şahıs/şirket/holding) üniversiteleri için de geçerli bu durum. İstihdam ettiği akademisyenlere yerli ve milli işletmecilik standartlarına göre davranmaktan, onların meslekî haysiyetlerini çiğnemekten çekinmeyen, talebeleri tamamen müşteri olarak gören ve hiçbir yükseköğretim ethosuna sahip olmayan şirket üniversiteleri ve henüz kent niteliğine bile sahip olmayan, ekonomik gelişmişlik düzeyi ülke ortalamasının gerisinde kalan, dışarı göç veren, hemşericiliğin ve partizanlığın başlıca sosyal ve siyasal ilişki biçimi olduğu illere ve bunların ilçelerine açılan kamu üniversitelerinin müstemilatları tarafından oluşan, tümüyle inşaat yapmakla sınırlanmış üniversitekondulaşma hali de bu krizin bir parçasıdır.

Türkiye’deki üniversiter alanın başına gelenlerle ilgili bir milat aramaya gerek yok. Cumhuriyet tarihi içerisinde her biri diğerinden daha sert gerçekleşen

kırılmalarla ve bir zihniyet, görgü, tutum meselesi olduğu kadar eğilim ve alışkanlık meselesi olarak üniversiter alanın sınırlarının giderek daraldığı ve tümüyle müdahaleye açılmasıyla birlikte alandaki krizlerin taşınamaz hale geldiği ve üniversitelerdeki yükseköğretim niteliğinin büyük ölçüde ortadan kalktığını söylemek zorundayız. Bunun başlıca nedeni üniversitenin Türkiye'deki tarihsel gelişimindeki alansızlık sorununun aşılammamasıdır. Türkiye'de mesleki güvencesi giderek aşınan ve ortadan kalkan üniversiter alanın tarihi, tasfiyelerle, yasal ve keyfi düzenlemelerle, 2000 sonrasında ise bunlara ek olarak "yeğencilik" ve ekonomik yolsuzluklarla sürekli saldırıya uğrayan bir alanın tarihidir. Darülfünun'dan 2016 ve sonrasındaki gelişmelere uzanan bu sürecin oluşturduğu deneyimin ve hafızanın, özerk bir alanın inşası için örgütlenip örgütlenmeyeceği ise Türkiye'deki demokrasi mücadelesinden bağımsız düşünülemez.

Türkiye'deki 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) kurulması ve Kemalizm'in beklentileri ve ihtiyaçları bahanesiyle Türkiye'deki üniversiter alanın yeniden düzenlenmesinin gerektiği yönündeki tezviratın, günümüzde büyük ölçüde ve başarıyla tamamlandığını öne sürebiliriz. Türkiye'de devletten özerk işleyen, hareket eden üniversiter alandan ve politik otoriteden bağımsız alana ait bir bilimsel otoriteden söz edilemez. Bu anlamda YÖK'ün kurulma hedeflerinin bugün başarıyla tamamlandığı öne sürülebilir. Ayrıca 12 Eylül'ün birçok alanda olduğu gibi üniversite sisteminde de kendi ideolojisini ve darbenin ideolojik niteliğini alanda egemen hale getirdiğini eklemek gerekir. Darülfünun özelinde yaşanan başarısızlık korkusu 1933 düzenlemesi ile giderilmiş olsa da yükseköğretimin özerkliği endişesinin etkisini hiç kaybetmediğini ve halen hissedilmeye devam ettiğini de not edelim. 1946 reformuyla gevşetilen boyunduruğun hiçbir zaman özerk bir alanın inşasına izin vermemesi de bu endişeyle yakından ilişkilidir. 12 Mart Muhtırası'na neden olan "üniversite korkusu" ve devamında gençlik hareketini bahane edip üniversiter alana yönelik hareketin tamamlayıcısı olan 12 Eylül darbesi, 1946'da kâğıda yazılan, 1960'larda kendisi dışındaki alanlar üzerinde etkisini göstererek varlığını hissettirmeye başlayan özerklik, önce 12 Mart, sonra da 12 Eylül darbesi ile paramparça edildi.²⁰ Böylece üniversite, cami ve kışladan sonra siyasetin girme-

20 Yukarıda 1933 senesinde yapılan üniversite düzenlemelerinden söz edilmişti, devamını kısaca özetleyelim. Üniversite özerkliğini devletin varlığına aykırı bir uygulama olarak gören bu anlayış önce 12 Mart, sonra da 12 Eylül darbesiyle geri döner. "1981 üniversitesi, tüm akademik özgürlüklerin askıya alındığı ve daha çok 'kışla'ya benzetilmeye çalışılan bir kurum konumuna düşmüştür. Burada sadece iki noktaya işaret edelim. Bunlardan birincisi yeniden kurulan üniversitenin üretmesi beklenen öğrenci profilidir. Bu konuda, 1946'dan beri üniversite yasalarında olan ve bilimin evrenselliğine ters düşen öneriler daha da koyulaştırılarak yasaya eklenmiştir. Bu şekilde, üniversite eğitiminin 'Türk olmanın şeref ve mutluluğunu' duyuran, 'milli kültürümüze, örf ve adetlerimize bağlı' öğrenciler yetiştiren ve 'milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü' kazandıran milliyetçi bir eğitim olması beklenmektedir. Oysa bu gibi ifadeler, uygar bir ülkede, üniversite kanununda değil, ancak legalitenin sınırlarında dolaşan aşırı sağ bir partinin programında yer alabilir. Türkiye'nin bugün varmış olduğu uygarlık düzeyinde de, böyle bir espri, sadece bir olağanüstü rejimin baskı ve terörü altında egemen kılınabilir. İkinci nokta, 12 Eylül rejiminin üniversitelerde yaptığı tasfiyedir. Burada sıkıyönetim mah-

mesi emredilen mekânlardan biri olarak muktedirlerin retorikindeki yerini almış oldu.

Üniversiteye siyasetin sokulmaması buyruğu, üniversitelerin hâkim ideolojiyle kuşatılacağı anlamına geliyordu ve öyle de oldu. 12 Eylül darbesinin ideolojisi dışında kalan siyasal eğilimler üniversitenin dışına sürüldü, kriminalleştirildi, etkisizleştirildi. Apolitikleştirme operasyonunun kendisi politik bir hamle olduğu için üniversiteler kısa sürede YÖK tarafından biçimlendirilen darbe ideolojisinin egemen olduğu yarı kışalar haline geldi. 1995 sonrasında ise üniversitelerin yarı kışla konumu, kışla-işletme olarak yeniden düzenlendi. Üniversiteleri neoliberal pazar ekonomisine uygun hale getirmek için üniversiter alan yeniden düzenlendi (Timur, 2000: 339-358). Bu sayede üniversiter alan, küreselleşmecî sermaye ile devletçiler arasında pay edilen, bu iki çıkar grubunun ihtiyaçları doğrultusunda hareket eden, gittikçe kariyer merkezli ve yüksek uzmanlık becerisine odaklanan teknisyenlik dayatmasının mekânına dönüştü. Artan üniversite sayısı diploma enflasyonuna neden oldu ve üniversiteler arasındaki eşitsizlikler diplomaların çoğunu değersiz hale getirirdi. Bu arada vakıf üniversiteleri yükseköğretimi metalaştırırken kamu üniversiteleri devletin taşranın kılcallarına kadar uzanabilmek için kullandığı aparatlar olarak kullanıldı. 2016 sonrasında yaşanan tasfiyeler ve sonrasındaki rejim değişikliği ile Türkiye'deki üniversiter alan, herhangi bir ara kuruma ihtiyaç kalmaksızın politik otoritenin yerel bileşenlerinden birine dönüştü.

Ursula K. Le Guin "Amerikalılar Ejderhalardan Neden Korkar?" yazısında hayali bir varlık olan ejderhadan korkan Amerikalıların aslında hayal kurmaktan korktuklarını söyler. Ona göre hayal kurmak özgürleştirici bir deneyimdir; bunu, epik bir jest ya da lirik bir empatiyle değil, gerçeklik üzerine düşünebilmek için hayal kurabilmenin gerekli olduğunda ısrar ederek vurgular. Amerikalıların ejderha korkusuyla ilgili onun görüşlerini aktarmak dışında söyleyebileceğim bir şey yok. Ancak politik mücadelenin hayal etmekten tümüyle koparılması ve "reel" olanla sınırlandırılmasına itiraz edebilmek için ejderhalar analogisinin işe yarayabileceğini düşünebiliriz. Türkiye'deki siyasal alanın ortadan kaldırıldığı, süreklileşmiş bir olağanüstü hal ve istibdat rejiminin inşa

---

kemelerinin bile kanunlara aykırı bir davranışını bulamadığı bir kısım öğretim üyesinin, kamu hakları kısıtlanarak üniversiteden uzaklaştırılmaları gibi, tüm eğitim tarihimizde benzeri olmayan bir yüz kıvartıcı işleme karşı karşıyayız. O kadar ki üniversitelerden uzaklaştırılanlar kadar, belki de daha fazla öğretim üyesi, sadece vicdanları rahatsız olduğu için, bu iğrenç işlemi protesto etmek amacıyla üniversiteden istifa etmişlerdir" (Timur, 2000: 346-347). Oysa "tüm eğitim tarihimizde benzeri olmayan" utanç verici hak ihlalleri, haksız ithamlar, tehditler, hakaretler ve nihayet ihraçlar ve bu ülkenin yurttaşı olan kişilerin "sivil ölüm" adı verdikleri hak gaspları 12 Eylül darbesinin vesayet rejimi ortadan kaldırıldıktan sonra ve bizzat seçilmişler tarafından gerçekleştirildi. Türkiye tarihinde yükseköğretim kurumlarında çalışanlara yönelik böyle bir saldırının gerçekleşmiş olması, rektörlerin ya da idarecilerin ihraç etmek için isim listeleri hazırlamaları, YÖK'ün hiçbir inceleme ve hukuki süreç gözetmeden bu listeleri ilgili makama ulaştırması ve devamında yaşananlar, Türkiye'deki üniversiter alan için 12 Eylül'den sonra ki yeni bir milattır.

edildiği, otoriter liderlikten totaliter devlete geçildiği yönünde yapılan analizlerin gerçekliği karşısında, bir başka Türkiye hayalini kurmanın ve bunu umut etmenin olanaklarını da düşüncenin konusu haline getirmekte ısrarcı olmayı teklif ediyorum.

Türkiye'deki devletluların devlete karşı irade beyanını ve özerklik talebini, tekçi ve merkezizetçi bir yönetim anlayışıyla karşıladıkları ve böylesi bir kamu-sallığın hayal edilmesini engellemek için bütün alanları kendisiyle doldurmak için uğraştığı sır değil. Bir şeyin, herhangi bir şeyin denetimi, bilgisi, kontrolü ya da müdahalesi dışında gerçekleşmesini devletin egemenliğine yönelik tehdit ya da irade beyanı olarak gören ve devlete karşı özerklik talep eden her alanı suç değilse bile hadsizlik, kibir ya da özentilik sayan ve devletin yurttaşlarına duyduğu güvensizliği gösteren bir hal. Yurttaşlara güvenmemek onların rüş ve irade sahibi olmadıkları, doğru-yanlış ayrımı yapamadıkları anlamına gelir, ancak Türkiye'deki devlet habitusunun, iktidar aklının yurttaşlığa da güvenmediği, bu statüyü herhangi bir alandaki eşitlik nedeni için yeterli bulmadığı gibi bir başka zorluk da var.

Yurttaşlık statüsüne güvenmemek başlı başına bir mesele, ancak partizanlaşmayı teşvik ederek akademideki yükselme kriterlerini bozduğu, alandaki rekabeti anlamsızlaştırdığı ve bilimsel değil, politik otoriteyi akademik yükseltme kriterlerinden biri haline getirdiği; bu nedenle politik otoritenin yörüngesine yerleşen akademisyen tipinin arkasına aldığı rüzgârla kolaylıkla yükseldiği ve bu akademisyen tipinin politik yatkınlık olarak alanda yaygın olduğu söylenebilir. Bir meslek olarak akademisyenliği partizanlık formunda sergileyen bu tip, sahip olduğu payeleri öne sürerek hemen her konuda kanaat üretmeye çalışması, bilimselliği alenen aşağılaması ya da politik olan karşısında onu önemsizleştirilmesi, olguları ve bilgileri çarpıtmaktan kaçınmaması, alarmist ve muarızlarını dışlayan, onu yok sayan ya da onun yok olması gerektiğinde ısrar eden bir hacimle kendini ifade etmesiyle, bir tipoloji için epey yüzeysel olsa da, tarif edilebilir. Elbette politik otorite tarafından bunun makbul akademisyenlik olarak kabul edilip ödüllendirilmesi, onlar için itibar şölenleri düzenlenmesi ve üniversiter alandaki konumlarının pekiştirilmesi ya da işgal ettikleri konumların etki gücünün tahkim edilmesini de eklemek gerekir. Burada çizilen manzara ne yazık ki bu döneme özgü değil. Ancak bu döneme özgü olmaması ve Türkiye'deki üniversiter alanın buna benzer bir biçimde düzenlenmiş olması, ejderhalardan korkmak yerine onları hayal etmeye engel olmamalı.

Elbette hayal etmenin ya da bir şey talep etmenin, onun için mücadele etmenin getirdiği sorumluluklar var. Ancak Türkiye üniversitelerinde yaşanan tehdit, üniversiter alan üzerine bugüne kadar düşünülmüş olan bütün yolları yeniden düşünmek ve öncesinde düşünülmemiş olanları düşüncenin konusu haline getirmek için milat kabul edilmelidir. Hem beden/örgüt hem de zihin/zihniyet olarak üniversitenin ne olduğu, bunun sınırlarını kimin, nasıl belirleyeceği

gibi sorulara özerklik talebi içermeyen cevapların verildiği üniversiter pratiğin vardığı yer dikkatlerden kaçmasın; üniversite üyesi olan kişilerin meslektaşlarına ve entelektüellere karşı düşmanca ifadeler dile getirebilmiş olması, mevcut üniversiter alanın düzenlenme rejiminin sonuçlarından biridir. Üniversiteyi savunacak, onu düşünmenin ve entelektüel emeğin kolektif mekâmı olarak örgütleyecek *universitas* iradesinin olduğu bir yere dönüştürmek, üniversiter alan üzerine yeniden düşünmekle mümkün olabilir. Demokrasi krizinin her alanda hissedildiği ve siyasal iktidar gücünü ele geçirenlerin yurttaşların haklarını kolaylıkla gasp edebildikleri bir dönemde yurttaşlığı devlete karşı özgürlüğün ve politik otoriteden özerkliğin politik ilkesi olarak konumlandırmak, bunu yasal güvence altına almak ve örnek uygulamalarını oluşturmak mevcut koşullar altında elbette zor ama hayal edilemez değil. Ne de olsa aklın kötümserliğine karşı elimizde *iradenin iyimserliği* var.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. Ö. (2008) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12): 9-84.
- Arslan, A. (2002) "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1(2): 41-83.
- Arslan, A. ve Selçuk, M. (2008) "Üniversite ve Özerklik: Tek Parti Döneminde Yüksek Öğretim (1923-1946)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12): 349-369.
- Bora, T. (2021) *Hasan Âli Yücel*, İletişim, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2015) *Bilimin Toplumsal Kullanımları*, L. Ünsaldı (çev.), Heretik, Ankara.
- Bourdieu, P. (2016) *Sosyoloji Meseleleri*, F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer (çev.), Heretik, Ankara.
- Collins, R. (2002) "Credential Inflation and the Future of Universities" S. Brint (ed.) *The Future of the City of Intellect: The Changing American University* içinde, Stanford University Press, California.
- Collins, R. (2019) *The Credential Society: An Historical Sociology of Education And Stratification*, Columbia University Press, New York.
- Dellaloğlu, B. F. (2020) *Poetik ve Politik*, Timaş, İstanbul.
- Dölen, E. (2010) *Türkiye Üniversitesi Tarihi 3: Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1981) "Maarif Mes'elemiz I" R. Kardaş (haz.) *Makaleler V* içinde, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Gökalp, Z. (1981) "Maarif Mes'elemiz II" R. Kardaş (haz.) *Makaleler V* içinde, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Göle, N. (1998) *Mühendisler ve İdeoloji*, Metis, İstanbul.
- Görgün Baran, A. (2012) "Osmanlıda Darülfünun ve Türkiye'de 1923-1950 Döneminde Üniversiteler", *Türkiiz*, 16: 7-27.
- Gözler, K. (2019) "Hukukçu Olmayan Hukuk Dekanları: Türkiye'de Bazı Hukuk Fakültelerine Hukukçu Olmayan Dekan Atanması Hakkında Eleştiriler", www.anayasa.gen.tr/dekanlar.htm
- Grant, E. (2005) "What Was Natural Philosophy in the Late Middle Ages" M. Feingold (ed.) *History of Universities, Vol. 20/2* içinde, Oxford University Press, New York.
- Gulbenkian Komisyonu. (1996) *Sosyal Bilimleri Açın*, Ş. Tekeli (çev.), Metis, İstanbul.
- Karamustafa, A. T. (2020) *Tanrının Kuraltanımsız Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550*, R. Sezer (çev.), YKY, İstanbul.
- Le Guin, U. K. (1999) *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*, D. Erksan, B. Somay, M. G. Sökmen (haz.), Metis, İstanbul.

- Marginson, S. (2016) *The Dream Is Over: The Crisis of Clark Kerr's California Idea of Higher Education*, University of California Press, California.
- Mazıcı, N. (1995) "Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu", *Birikim*, 76: 56-70, <https://bit.ly/3vGAp3h>
- McSherry, C. (2001) *Who Owns Academic Work: Battling for Control of Intellectual Property*, Harvard University Press, Cambridge.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Arayışlar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim, İstanbul.
- Partridge, E. (2006) *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, Routledge, Londra ve New York.
- Pelikan, J. (2015) *Üniversite Fikri*, C. Orhan (çev.), Küre, İstanbul.
- Slaughter, S. ve Rhoades, G. (2000) "The Neo-Liberal University", *New Labor Forum*, 6: 73-79.
- Slaughter, S. ve Leslie, L. L. (1997) *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Talas, M. A. (2000) *Nizamiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim Öğretim*, Etüt, İstanbul.
- Taşdemirci, E. (1988) "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 269-278.
- Tibawi, A. L. (1962) "Origin and Character of al-Madrasah", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 25-1(3): 225-238, <https://www.jstor.org/stable/610822>
- Tilly, C. (1985) "War Making and State Making as Organized Crime" P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol (ed.) *Bringing the State Back In* içinde, Cambridge University Press, Cambridge.
- Timur, T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge, Ankara.
- Weekley, E. (1921) *Etymological Dictionary of Modern English*, John Murray, Londra.
- YOKAK. (2021) *Yükseköğretim Kurumları 2020 Yılı Uzaktan/Karma Eğitim Faaliyetleri Kalite Güvençesi Durum Raporu*, <https://bit.ly/3dvcvzg>
- Yücel, H. A. (1933) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, 24. Cilt, 62. Birleşim, 155-159, <https://bit.ly/2OrzVxc>